

Kontrollkäik Viru Vanglasse

1. Ajavahemikul 19.11.2014-21.11.2014 viisid õiguskantsleri nõunikud läbi etteteatud kontrollkäigu Viru Vanglasse (edaspidi ka vangla).

Viru Vangla on justiitsministri 13.06.2006 määruse nr 2006 „Viru Vangla moodustamine ja põhimäärus“ § 2 lg 1 kohaselt Justiitsministeeriumi valitsemisalas olev valitsusasutus, mis viib täide vabadusekaotust ja eelvangistust ning korraldab kriminaalhooldust. Viru Vangla on kinnine vangla, milles on eelvangistus- ja avavanglaosakond. Vanglas on mees- ja naissoost vahistatud (sh alaealised) ning meessoost süüdimõistetud (sh alaealised). 27.10.2014 seisuga oli vanglate kodulehe¹ andmetel vanglas 805 süüdimõistetut ja 145 vahistatut (kokku 950 isikut). Kõigist kinni peetavatest isikutest² olid 28 alaealised, 7 naised ja 19 eluaegset vanglakaristust kandvad kinnipeetavad.

Õiguskantsler tegi Viru Vanglasse põhjalikumad kontrollkäigud 2008.³ ja 2011. aastal⁴.

2011. aastal soovitas õiguskantsler Viru Vanglale leida senisest enam võimalusi vahistatutele sihipäraseks aktiivseks füüsiliseks ja intellektuaalseks kambriväliseks tegevuseks (nt hariduse omandamine, töötamine, osalemine sotsiaalprogrammides, sportimine). Erilist tähelepanu soovitas õiguskantsler pöörata alaealistele vahistatutele ja pikka aega vahi all olnud isikutele ning nende sihipärase tegevuse korraldamisele. Samuti andis õiguskantsler soovitus suurendada alaealiste vahistatute ja pikaajsete vahistatute telefoni kasutamise võimalusi nädalas või pikendada nende telefonikõnedeks lubatud aega. Lisaks soovitas õiguskantsler mitte paigutada kinni peetavaid isikuid purunenud akendega kambritesse enne, kui aknaklaasid on vahetatud. Õiguskantsleri soovitusel puudutasid ka kinni peetavate isikute suhtes füüsilise jõu, erivahendite, relvade ja ohjeldusmeetmete kasutamise dokumenteerimist; kinni peetavate isikute toitlustamist; alaealiste kinni peetavate isikute emotsionaalse, psüühilise ja füüsilise seisundi regulaarse jälgimise tagamist nende kartseris ja eraldatud lukustatud kambri viibimise ajal ja valvurite, vanemvalvurite ning inspektor-kontaktisikute ametikohtade täitmist.

2. Kontrollkäigul kontrollis õiguskantsler, täites ühtlasi piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärlikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivse protokollis artiklis 3 sätestatud riigi ennetusasutuse funktsiooni, kuidas on tagatud vanglas kinni peetavate isikute põhiõigused ja –vabadused.

3. Õiguskantsleri nõunikud vestlesid 19.11.2014 ja 20.11.2014 usalduslikult üksikult ning suuremates ja väiksemates gruppides ca 45 kinni peetava isikuga. Kinni peetavad isikud, kellega usalduslikult vestelda, valiti vanglalt eelnevalt saadud nimekirjast. Seejuures arvestati, et valimis oleks erineva kinnipidamisrežiimi, hõivatuse ja vanusega isikuid ning ka erinevast soost isikuid.

Lisaks vestlustele tutvus õiguskantsleri nõunik 20.11.2014 ja 21.11.2014 valikuliselt kinni peetavate isikute isiklike toimikutega ja 2013. ning 2014. aastal relvade, füüsilise jõu,

¹ Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.vangla.ee>.

² Mõiste kinni peetav isik tähistab järgnevalt üldmõistena nii kinnipeetavaid kui vahistatuid.

³ Õiguskantsleri 2008. aasta Viru Vangla kontrollkäigu kokkuvõte. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_viru_vangla_0.pdf.

⁴ Õiguskantsleri 2011. aasta Viru Vangla kontrollkäigu kokkuvõte. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_viru_vangla.pdf.

erivahendite ja ohjeldusmeetmete kasutamist puudutavate dokumentidega. Samuti tegid õiguskantsleri nõunikud 19.11.2014 ja 20.11.2014 vangla territooriumil ringkäigu ning külastasid vangla raamatukogu; meditsiiniosakonda; kooli; pika- ja lühiajaliste kokkusaamiste ruume; spordihoonet; jalutusbokse; kartsereid; lukustatud kambreid; samuti vahistatute ja süüdimõistetute E2, E3, E4, E7, E8, S7, S8, S17 ja S18 eluosakondi, eluosakondade kambreid ning olmeruume. Ringkäigul vesteldi valikuliselt kambrites ka kinni peetavate isikutega. 19.11.2014, 20.11.2014 ja 21.11.2014 toimusid ka lühikesed kokkuvõtvad vestlused Viru Vangla ametnike ja juhtkonnaga.

Õiguskantsleri kontrollkäigul osales meditsiinieksper, kes kontrollis muu hulgas ka tervishoiuteenuste osutamist Viru Vanglas.

4. Soovitused ja ettepanekud

4.1 Õigusaktide tutvustamine

Vestlustel õiguskantsleri nõunikega väitsid kaks vahistatut, et neile ei antud infot nende õiguste ja kohustuste kohta ega antud kirjalikku teavet vangistuse täideviimist reguleerivate normide kohta. Samuti väitsid vahistatud, et neilt ei võetud õigusaktidega tutvumise kohta allkirja. Nende väidete kontrollimiseks tutvus 21.11.2014 õiguskantsleri nõunik konkreetsete vahistatute isiklike toimikutega. Mõlemad vahistatud olid saanud Viru Vanglasse Politsei- ja Piirivalveameti Ida Prefektuuri Jõhvi Arestikambrit mitu kuud enne õiguskantsleri kontrollkäiku. Toimikus oli allkirjaleht arestimajas toimunud õigusaktidega tutvumise kohta, kuid puudusid dokumendid kinnitamaks, et vahistatutele oleks ka Viru Vanglas õigusakte tutvustatud. Eelnevalt kirjeldatu avab tee kahtluseks, kas ja millisel määral tegelikult Viru Vanglasse saanud vahistatutele õigusakte tutvustatakse.

Eesti Vabariigi põhiseaduse (edaspidi PS) § 3 lg 2 ls 1 kohaselt avaldatakse seadused ettenähtud korras. Kõnealusel normis kasutatud mõistet „seadus“ tuleb tõlgendada materiaalselt, s.t see hõlmab formaalsete seaduste kõrval ka teisi õigusakte, mis sisaldavad üldise iseloomuga käitumisjuhiseid. Üldise iseloomuga käitumisjuhised on vangistusõiguses lisaks vangistusseadusele ka justiitsministri määrused ning mõõndusega vanglate asjaomased haldusaktid, sh kodukorrad.⁵

Õigusnormide avaldamise nõue tuleneb õigusriigi printsiibist. Isikutelt ei saa nõuda normide täitmist, mille eksisteerimise kohta neil puudub informatsioon ja võimalus nendega tutvumiseks ning selle abil oma käitumise kujundamiseks. Õigusnormide tundmine on vajalik ka oma õiguste tõhusaks kaitsmiseks. Võimalus õigusnormidega tutvumiseks peab olema tagatud igapähele, sealhulgas kinni peetavatele isikutele.⁶

Vangistusseaduse (edaspidi VangS) § 14 lg 2 ls 1 sätestab, et hiljemalt vanglasse saabumisele järgneval päeval kohtub kinnipeetav vanglateenistuse ametnikuga, kes selgitab kinnipeetavale tema õigusi ja kohustusi. Sama sätte ls 2 lisab, et kinnipeetavale antakse kirjalik teave vangistuse täideviimist reguleerivate seaduste, vangla sisekorraeskirjade ja kaebuste esitamise kohta. Justiitsministri 30.11.2000 määruse nr 72 „Vangla sisekorraeskiri“ (edaspidi VSKE) § 28 lg 2 p 8 kohaselt peab kinni peetava isiku isiklikus toimikus olema ka allkiri selle kohta, et talle on tutvustatud sisekorraeskirju.

⁵ Vt RKHKo 31.10.2007, nr 3-3-1-54-07, p 7.

⁶ Vt RKHKo 31.05.2007, nr 3-3-1-20-07, p 9.

Viru Vangla direktori 23.01.2013 käskkirjaga nr 1-1/19 kehtestatud „Viru Vangla kodukorras“⁷ (edaspidi Kodukord) õigusaktide tutvustamise korda eraldi sätestatud ei ole. Küll aga ütleb Kodukorra p 1.2, et Kodukorda on kohustatud täitma kinni peetavad, vahistatud, vangla teenistujad ja vanglas käivad isikud.

VangS § 14 lõikest 2 ei nähtu üheselt, kuidas täpselt tuleb kinni peetavale isikule õigusakte tutvustada. Selleks võib praktikas olla erinevaid viise. Näiteks antakse õigusaktid kinni peetavale isikule iseseisvaks tutvumiseks või võimaldatakse kinni peetaval isikul tutvuda õigusaktidega kindlas kohas, sh nt koos vanglaametnikuga, kes vajadusel jagab selgitusi õigusnormide kohta. Oluline on, et kinni peetavale isikule antakse piisavalt aega õigusaktidega tutvumiseks ning et ta saaks vajalikul määral ülevaate oma õigustest ja kohustustest enne karistuse või eelvangistuse kandmisele asumist.

Vangistusõigust reguleerivatest õigusaktidest tulenevate õiguste ja kohustuste teadmine on kinni peetava isiku jaoks eriti oluline. Seda põhjusel, et vangla tegevus puudutab vahetult pea kõiki kinni peetava isiku elukorralduse üksikasju – elamistingimusi, tervishoidu, töötamist, hariduse omandamist, suhtlemist lähedastega jne. Seejuures tuleb arvestada ka asjaoluga, et õigusaktide nõuete rikkumise eest ähvardab isikut distsiplinaarkorras karistamine.

Vältimaks kinni peetava isiku distsiplinaarkorras karistamist põhjusel, et isik ei olnud teadlik oma kohustustest, on VangS § 14 lõikes 2 sätestatud nõude korrektne täitmine eriti oluline.⁸ Kõnealuse nõude täitmine on vajalik viisil, et hilisemalt ei tekiks kahtlusi, et vangla ei ole tegelikkuses kinni peetavale isikule tema õigusi ja kohustusi tutvustanud. VSKE § 28 lõike 2 punktis 8 sisalduv nõue (kinni peetava isiku allkirjaga kinnitatud dokument) on üheks garantiiks kinnitamaks, et vangla on enda kohustust täitnud. Sellise dokumendi olemasolu ja selle sisaldumine isiklikus toimikus kaitseb vanglat ka võimalike põhjendamatute väidete või süüdistuste eest õigusaktide tutvustamise küsimustes.

Eelnevast tulenevalt annab õiguskantsler Viru Vanglale soovitus juhtida vanglaametnike tähelepanu VangS § 14 lõikes 2 sätestatud õigusaktide kinni peetavatele isikutele tutvustamise kohustuse olulisusele ja vajadusele. Õiguskantsler soovitab Viru Vanglal järgida edaspidi kõrvalekaldumatult VSKE § 28 lõike 2 punktis 8 sätestatud

⁷ Arvutivõrgus kättesaadav:

http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=59912/Viru_Vangla_kodukord+muudetud+03.12.2014+kk+250.pdf

⁸ Vt ka RKKKo 28.05.2014, nr 3-3-1-8-14, p 14 jj. Lisan, et pelk allkirja võtmine „paberile“ õiguste tutvustamise kohta ei taga mõistagi seda, et isikule ka tegelikkuses talle mõistetaval viisil oleks tema õigusi ja kohustusi selgitatud; kõnealune argument ei muuda siiski õiguste ja kohustuste selgitamise kohta allkirja võtmist sisutühjaks. Vrd nt RKKKo 02.-05.2007, nr 3-1-1-6-07, p 6: “[K]una menetlusalusele isikule tema õiguste selgitamine on ausa menetluse üks eeldusi, siis peab menetleja täitma seda ülesannet väga kohustundlikult. Õiguste ja kohustuste tegelikust ja sisulisest selgitamisest ei saa rääkida siis, kui menetlusalusele isikule ulatatakse õiguste ja kohustuste kirjalikku loetelu sisaldav menetlusdokumendi blankett koos sõnadega "lugege läbi ja kirjutage alla". Kooskõlas KrMS § 8 lg 1 p-s 1 sätestatuga tähendab õiguste selgitamine süüteomenetluses esiteks nende suulist ettelugemist menetlusalusele isikule, vajadusel - kui seda tingivad menetlusaluse isiku vaimne seisund või tema poolt esitatavad küsimused - ka nende pikemat selgitamist ning lõpuks - õiguste tegelikuks kasutamiseks ka piisava aja andmist. Samas nõustub kolleegium kassaatoriga, et üldjuhul tuleb õiguste- ja kohustuste selgitamine kui faktiline asjaolu lõppkokkuvõttes lugeda tuvastatuks menetlusaluse isiku allkirjaga. On piisavalt mõistlik alus eeldada, et täiskasvanud inimene on teadlik enda allkirja tähendusest ega toimi allkirja andes kergemeelses lootuses seda igal enesele sobival hetkel tagasi võtta. Mõistetavalt on siin võimalikud ka erandid - näiteks juhtumid, mil isikut on kas füüsiliselt sunnitud allkirja andma või on allkirja saamiseks kasutatud pettust." RKKKo 20.04.2011, nr 3-1-1-29-11, p 8.

kinni peetavatelt isikutelt õigusaktide tutvustamise kohta allkirja võtmise ning selle kinni peetava isiku isiklikus toimikus talletamise kohustust.

4.2 Interneti kasutamine

Ringkäigul kontrollisid õiguskantsleri nõunikud muuhulgas, kuidas on kinni peetavatel isikutel võimalik Interneti vahendusel ligi pääseda ametlikele õigusaktide andmebaasidele ja kohtulahenditele. Kontrollimisel selgus, et S17 (s.o alaealiste) eluosakonda paigaldatud arvuti vahendusel ei ole võimalik Interneti pääseda. Arvutit ei õnnestunud käivitada ka eluosakonnas igapäevaselt viibivatel ega ka õiguskantsleri nõunikke saatnud vanglateenistujatel. S17 osakonnas viibinud kinni peetavate isikute sõnul on arvuti juba mõnda aega rikkis. Vangla väide sellest, et alaealised ei tunne selle vastu niikuinii huvi, ei õigusta õiguskantsleri hinnangul kuidagi seda, et kinni peetavatele isikutele kohandatud arvuti ei ole töökorras.

Õiguskantsleri nõunikega vestelnud teiste eluosakondade kinni peetavad isikud olid Viru Vanglas töökorras olevate arvutite kasutamise võimalustega enamuses rahul, kuid soovisid, et neil oleks võimalik neile huvi pakkuvatest materjalidest teha väljatrükke.

PS § 44 lg 1 sätestab, et igapäev, sh alaealisel, on õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni. See õigus hõlmab ka Internetis levitatavat teavet.⁹ Õigust Interneti vahendusel üldiseks kasutamiseks levitatava teabega tutvuda on seadusandja tuntavalt piiranud VangS § 31¹ toodud ulatuses – s.t kinni peetavale on lubatud kasutada Interneti vanglateenistuse poolt selleks kohandatud arvutites, mille kaudu on vanglateenistuse järelevalve all võimaldatud juurdepääs ametlikele õigusaktide andmebaasidele ja kohtulahendite registrile.

Õigusaktide andmebaasid ja kohtulahendite registrid on omakorda kaaluka tähendusega kinni peetavatele isikutele enda õiguste kaitseks vajaliku teabega tutvumisel. Seepärast peab õiguskantsler oluliseks, et kõikvõimalikud kinni peetavale isikule kasutada lubatud seadmed, mille vahendusel isik saab teavet oma põhiõiguste kaitse võimaluste kohta, peavad olema töökorras ning kinni peetavatele isikutele võimalikult lihtsalt kasutatavad.

Internetis kinni peetavatele isikutele lubatud materjalidega tutvumise puhul on kinni peetavale isikule oluline ka võimalus saada teha veebist leitud teabest väljatrükke. See võimaldab isikul olulisemate ja tema õiguste kaitseks vaja minevate materjalidega tutvuda ka muul ajal ning kasutada neid oma pöördumiste koostamisel ka kambris.

Eeltoodust tulenevalt teeb õiguskantsler Viru Vanglale soovitus seada töökorda S17 eluosakonnas asuv kinni peetavatele isikutele kohandatud arvuti. Tagamaks kinni peetavatele isikutele neile lubatud ulatuses Interneti kasutamise õiguse võimalikult ladusat ja mugavat kasutamist, teeb õiguskantsler Viru Vanglale soovitus kontrollida teatud aja järel kinni peetavatele isikutele kohandatud kõigi arvutite töökorda. Õiguskantsler soovitab kaaluda kinni peetavatele isikutele võimaluste loomist (miks mitte vastava taotluse alusel ja ka tasu eest) veebist leitud materjalidest väljatrükkide tegemiseks.

4.3 Telefoni kasutamine

⁹ Sellisele järeldusele on jõudnud ka Riigikohus. Vt RKÜKo 07.12.2009, nr 3-3-1-5-09, pp 20-21.

Õiguskantsler tegi 2011. aastal läbi viidud kontrollkäigu järgselt Viru Vanglale soovitus suurendada alaealiste ja pikaageste vahistatute telefoni kasutamise võimalusi nädalas või pikendada nende telefoni kasutamise aega.¹⁰

Õiguskantsler tunnustab ning tervitab Viru Vangla pingutusi alaealistele vahistatutele suurema liikumisvabaduse võimaldamisel. Nimelt paigutatakse Viru Vanglas viibivad alaealised vahistatud võimalusel avatud osakonda, kus neil on sarnaselt süüdimõistetutega võimalik osakonnas teatud aja jooksul vabalt liikuda ja sellel ajal ka telefoni kasutada. Siiski on ka neid alaealisi vahistatuid, keda ei ole erinevatel põhjustel olnud võimalik paigutada avatud osakonda ning kes viibivad lukustatud või kartserikambrites. Nende alaealiste vahistatute helistamine toimub VSKe § 51 lg 3 alusel ehk telefoni kasutamise graafiku järgi.

Paraku selgus õiguskantsleri nõunike vestlustel vahistatutega, et mitme aasta tagune praktika, mis võimaldas vahistatutel kasutada telefoni ühel korral nädalas kokku kuni kümme minutit pole tänaseks muutunud. 21.11.2014 vestlusel Viru Vangla esimese üksuse juhiga kinnitas juht, et vajadusel ning põhjendatud taotluse alusel siiski lubatakse vahistatutel helistada ka rohkem kui kord nädalas. Vestlustel osalenud pikaagest vahistatud ja lukustatud ning kartserikambrites viibivad alaealised (s.t nii vahistatud kui süüdimõistetud) ei olnud sellisest võimalusest teadlikud.

Õiguskantsler tõdeb, et tema 23.01.2014 Riigikogus arutlusel olnud ja Riigikogu toetust pälvinud ettepaneku¹¹, mis puudutas vahistatute liikumisvabadust ja nende suhtlemisvõimalusi teiste vahistatutega, alusel vastavate seadusemuudatuste jõustumisel tulevikus tõotab kõnealune probleem oluliselt leeveneda, sest vahistatute suurema liikumisvabadusega kaasneb ka enamiku vahistatute suurem võimalus eluosakonnas vabalt liikumise ajal kasutada telefoni. Tänapäevaks ei ole õiguskantslerile teadaolevalt vastavaid seadusemuudatusi kavandatud.

Kuivõrd õiguslik olukord ei ole täna võrreldes 2011. aastaga muutunud, siis dubleerimata siinkohal 2011. aasta kontrollkäigu kokkuvõttes toodud põhjendusi, **teeb õiguskantsler Viru Vanglale korduva soovitus suurendada alaealiste kinni peetavate isikute (kellel ei ole õigust oma osakonna piires vabalt liikuda) ja pikaageste vahistatute telefoni kasutamise võimaluse kordi nädalas ja/või pikendada nende telefoni kasutamise aega. Õiguskantsler soovib Viru Vanglal planeerida kõnealustele kinni peetavate isikute gruppidele kindlad helistamise päevad või võimaldada neile telefoni kasutamisel teatud lisaega ning sellest kinni peetavaid isikuid ka teavitada.** Mõistagi tuleb seejuures arvestada vahistatutele kriminaalmenetluse seadustiku § 143¹ lg 1 p 2 alusel menetleja määrusega seatud keelde ja piiranguid.

4.4 Riietus

¹⁰ Vt viide 4.

¹¹ Vt õiguskantsleri 07.01.2014 Riigikogule esitatud ettepanek nr 24. Arvutivõrgus kättesaadav:

http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_ettepanek_nr_24_riigikogule_vahistatu_liikumisvabadus_ja_suhtlemisvoimalus_teiste_vahistatutega.pdf.

Riigikogu 23.01.2014 istungi stenogramm. Arvutivõrgus kättesaadav:

<http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&date=1390463834#pk14259>

Õiguskantsleri nõunike ja kinni peetavate isikute vestluste päevadel oli välistemperatuur ligikaudu -6,5 °C.¹²

Peaaegu kõik vestlustel osalenud kinni peetavad isikud kurtsid õiguskantsleri nõunikele, et vangla pakutav riietus on liiga õhuke ning hilissügisel ja talvisel ajal on selles külm väljaspool siseruume liikuda. Kinni peetavad isikud kirjeldasid, et vangla väljastatava jope varrukate ääred on soonikuta, mistõttu ei hoia jope vastu keha ning külm pääseb kergelt ligi. Suuremaks mureks olid kinni peetavate isikute hinnangul väljastatavad liiga õhukesed püksid, mis on samad nii suvisel kui talvisel ajal. Pükstel puuduvad samuti alläärtes soonikud ning isegi kahe pükste paari kandmine jalutamise ajal ei ole kinni peetavate isikute sõnul lahenduseks.

Kinni peetavad isikud selgitasid, et vangla võimaldab neil ühe tunni päevas viibida värskes õhus. Kinni peetavate isikute sõnul peavad nad üldjuhul ette nähtud tunni n-õ täis jalutama. Mõned kinni peetavad isikud väitsid, et valvuriga võib leppida kokku, et jalutatakse lühemalt, kuid seda, et jalutamist saaks lõpetada siis, kui kinni peetav isik seda ise soovib (nt on hakanud külm, enesetunne halvenes vmt), reeglina ei ole võimalik. Ka vahistatud, kellel on võimalik kanda isiklike riideid, tõid probleemina välja, et jalutamist ei saa omal soovil varem ära lõpetada ning seetõttu pigem keeldutakse kambriaknast näiva külma või kehva ilmaga jalutamisest üldse. Mitu vahistatut väitsid, et lisaks eeltoodud põhjusele pole nad mitu nädalat vabas õhus viibinud, sest neil puuduvad selleks soojad riided.

Vestlustel kinni peetavate isikutega ei maininud nad, et vangla väljastatav riietus sisaldaks sh sooja pesu. 20.11.2014 vestlusel vangla juhtkonnaga märgiti, et kinni peetavatele isikutele väljastatakse talviseks perioodiks soe pesu. Siiski jäi selgusetuks, kas soe pesu väljastatakse vangla poolt kõigile kinni peetavatele isikutele või üksnes nendele, kellel endil on vastav riietus olemas, mis siis laost isikule kasutada antakse. Viru Vangla esimese üksuse juhiga 21.11.2014 toimunud vestlusel väitis juht, et vangla tagab alati vahistatutele vajalikud riided, kui need neil puuduvad. Esimese üksuse juhi sõnul ka olukorras, kus vahistatu ei tea võimalusest saada riideid vangla poolt, tagatakse need, kuna see on inspektor-kontaktisikute kohustuseks jälgida, et vahistatutel oleks kõik vajalik olemas.

Õiguskantsler on käsitlenud kinni peetavate isikute riietusega seonduvaid teemasid võrdlemisi põhjalikult 27.09.2013 soovitusel Viru Vanglale¹³, samuti õiguskantsleri 2013. aasta Harku ja Murru Vangla Harku territooriumi kontrollkäigu kokkuvõttes.¹⁴ Õiguskantsler ei pea vajalikuks nimetatud soovitustes toodud detailselt üle korrata ja nendib vaid, et on soovitustes väljendatud arvamusel ka praegusel hetkel ja olulises osas pole muutunud ka õiguslik olukord.

Õiguskantsler tõdeb kinni peetavate isikute riietuse osas taaskord, et kinnipidamisega vanglas kas seoses süüdimõistva kohtuotsuse või eelvangistusega ei kaasu kohustust kanda oludele mittevastavat, ka pesemata, märga või äärmuseni kulunud riietust. Lähtuvalt Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (edaspidi EIÕK) artiklist 3, PS § 18 lõikest 1 ja VangS § 4¹ lõikest 1 peab vanglateenistus tagama, et kinni peetaval isikul oleks kasutada

¹² Vt <http://www.ilmateenistus.ee/ilm/ilmavaatlused/vaatlusandmed/>.

¹³ Õiguskantsleri 27.09.2013 soovitus nr 7-4/121256/1304151. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_sovitus_kartseri_rietus_kinnipeatav_e_poordumiste_lahendamine_0.pdf.

¹⁴ Õiguskantsleri 2013. aasta Harku ja Murru Vangla Harku territooriumi kontrollkäigu kokkuvõtte. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_harku_ja_murru_vangla.pdf.

oludele sobiv, küllaldases puhtuseastmes ja kuiv riietus. Selline vanglateenistuse kohustus seondub ka kinni peetavate isikute PS § 28 lõikes 1 sätestatud õigusega tervise kaitsele.

Õiguskantsler toonitab, et Euroopa Nõukogu piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee (edaspidi CPT) on samuti korduvalt rõhutanud riigivõimu kohustust tagada kinni peetavatele isikutele küllaldane, soe, aastaajale vastav ja värskes õhus viibimist võimaldav riietus.¹⁵

Õiguskantsler nendib ka seda, et VangS § 46 lg 1 kohaselt kannab kinnipeetav üldjuhul vangla riietust. VangS § 46 lg 3 volitab alates 01.01.2013 justiitsministrit kehtestama määrusega vangla riietuse kirjelduse ja kandmise korda, ent seda rakendusakti ei ole õiguskantslerile teadmata põhjustel (akt ei kajastu elektroonilises Riigi Teatajas) tänaseni antud. **See tähendab, et seadusandja selge soov ja sõnum on olnud, et kogu kinnipeetavale vajamineva riietuse tagab vanglateenistus.** Vangistusseadusest ei tulene, et isik peaks omal käel hoolitsema kas nt sooja pesu, jalanõude vmt eest. Seadusandja soov ses osas on ilmne ja riietuse peab kinnipeetavale tagama vangla ning seda nõuet peab Viru Vangla ka täitma.

Vastavalt Viru Vangla Kodukorra punktile 3.7 kujutab vanglariietus endast kinni peetavale isikule vanglasse saabumisel antavat nelja T-särki, kahtesid pikki pükse, kahte jakki, kahtesid lühikesi pükse, jopet, mütsi, salli ja kindaid. Märkida tuleb, et Kodukorra p 8.3 võimaldab kinni peetaval isikul kasutada teatud ulatuses ka isiklikke riideid. Nimelt on kinni peetavale isikule lubatud hoida kambris 7 paari aluspesupükse; 7 paari sokke ja 4 paari jalanõusid. Kodukorra p 8.3.2.17 kohaselt võib kinni peetav isik kasutada ajavahemikul 1. oktoobrist 1. aprillini, k.a kartserikaristuse kandmise ajal, kahte komplekti isiklikku pikka aluspesu.

Eeltoodust nähtub, et Viru Vangla ei taga siiski kõiki kinni peetavale isikule vajaminevaid riideid, sh sooja pesu. Samas on vähetõenäoline, et isik sooviks kanda nt sooja pesu pelgalt eneseväljendamise, ilu vmt eesmärgil. Tegemist on praktilise riietusesemega, mis aitab muuta vangla väljastatavat riie standardkomplekti, mille sobivuse osas on õiguskantsler ka varem olnud kahtleval seisukohal¹⁶, külma ilmaga kandmisel sobivamaks. Kinni peetav isik on oma riietuse valikul äärmiselt piiratud ja isikut ei saa jätta sõltuvusse pelgalt isiklikest riietusesemetest, mida isikul ei pruugi olemaski olla ja mille soetamiseks tal ei tarvitse olla küllaldaselt vahendeid.

VangS § 55 lg 2 sätestab, et kinnipeetavale võimaldatakse jalutuskäik värskes õhus vähemalt üks tund päevas. Õiguskantsler on 27.09.2013 soovitusel Viru Vanglale rõhutanud, et VangS

¹⁵ Vt nt CPT report to the United Kingdom Government on the 19 -22.03.2010 visit UK, p 23: “[h]owever, in practice, access to outdoor exercise was often limited to only half an hour a day; in addition, the yard had no shelter from inclement weather and standard regime prisoners were not provided with appropriate clothing for going outside in such weather (i.e. they were only permitted to wear one prison issue sweatshirt). [...] The CPT recommends that all prisoners be offered a minimum of one hour of outdoor exercise every day, and that arrangements (including appropriate clothing) be made to enable such exercise to be provided in inclement weather.” Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.cpt.coe.int/documents/gbr/2010-37-inf-eng.htm>.

Samuti nt CPT report to the Spanish Government on the 19.09-01.10.2007 visit to Spain, p 152: „[h]owever, many of the boys complained about the cold and the lack of warm clothing. [...] The CPT recommends that the authorities take the necessary steps to improve the living conditions, notably: [...] to ensure that all minors are supplied with adequate clothing for all seasons, and sufficient blankets.“ Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.cpt.coe.int/documents/esp/2011-11-inf-eng.htm>.

¹⁶ Vt õiguskantsleri 2013. aasta Harku ja Murru Vangla Harku territooriumi kontrollkäigu kokkuvõte.

Arvutivõrgus kättesaadav:

http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_harku_ja_murru_vangla.pdf.

§ 55 lõikes 2 toodud õigus on kinnipeetavale äärmiselt oluline. Selle õiguse tagamine tähendab muuhulgas ka seda, et selle teostamine ei ole pärsitud või muudetud praktiliselt võimatuks seetõttu, et vangla ei ole taganud isikule võimalust kanda jalutuskäigul aastaajale kohaseid riideid.¹⁷ **Õiguskantsler on kindlalt veendunud, et kinni peetaval isikul (sh vahistatul) peavad kasutada olema ilmastikule ja tema tervislikule seisundile vastavad üleriided, ka pesu (sh soe pesu), jalatsid, sokid jpm.**

Lisaks eeltoodule vajavad õiguskantsleri hinnangul eraldi tähelepanu õiguskantsleri nõunikega vestelnud mitmete vahistatute väited sellest, et nad pole mitu nädalat vabas õhus viibinud, sest neil puuduvad selleks soojad riided. Vahistatud selgitasid, et neil on õigus saada pakk üks kord kahe kuu jooksul ning et lattu paigutatud isiklike asjade saamiseks kulub taotluse esitamisest kuni asja kättesaamiseni veel ligi kuu aega. Arvestades järgmist paki saamise perioodi ja aega, mis kulub asjade laost kättesaamiseks, oleks vahistatute sõnul nende konkreetsetes olukorras reaalne võimalus saada pakiga saadetud talveriiideid õiguskantsleri nõunikega toimunud vestluse päevast alles kuu või paari möödudes, s.t detsembrikuu või jaanuarikuu lõpus.

VSkE § 57 lg 4 ütleb, et vahistatu võib pakiga saada kahe kuu jooksul kuni kümme kilogrammi asju. VSkE § 74¹ täpsustab, milliseid esemeid võib vahistatule pakis saata. Lubatud asjade loetelus on muuhulgas ka riideesemed ja jalanõud. Viru Vangla Kodukorra p 15.2.3 järgi edastatakse saabunud pakid kinnipeetavate isiklike asjade lattu, kus registreeritakse paki saabumine kinnipeeturegistris. Pakk avatakse vahistatu juuresolekul ja edastatakse vanglasse jõudmisest alates VSkE § 50 lõikes 1 märgitud aja jooksul, s.o 7 tööpäeva jooksul alates paki vanglasse saabumisest. Kodukorra p 8.3.2 sätestab vahistatule kambri lubatud isiklike riideesemete nimekirja ja lubatud kogused. Kodukorra p 8.3.3 järgi esitab vahistatu riietusesemete saamise taotluse kontaktisikule VangS § 93 lg 1 alusel. Kodukorra p 8.1.3.1 järgi väljastatakse E-maja taotlused esimese nädala reedeks, väljastamine või paigutamine toimub järgmise nädala jooksul.

Eeltoodut silmas pidades on alust järeldada, et vahistatute puhul võib tõepoolest tekkida olukord (paari vahistatu puhul olid nad väidetavalt sellises olukorras õiguskantsleri nõunikega vestlemise ajal), kus neil ei ole vajalikke isiklike sooje riideid – neid ei olnud kaasas vanglasse saabumisel, neid ei ole hiljem pakiga saadetud või need on olemas, kuid nende laost kättesaamine võtab aega.

VangS § 93 lg 1 järgi kannab vahistatu isiklike riideid. Kui kandmiskõlblikud isiklikud riided puuduvad või kui vahistatu ei soovi neid kanda, annab vanglateenistus vahistatule tasuta riietuse. Õiguskantsleri hinnangul mõiste „kasutuskõlbliku riietuse puudumine“ tähendab muuhulgas ka seda, et isikul puudub piisavalt heas seisukorras ja konkreetse aastaaja ilmastikule sobiv riietus – näiteks puuduvad talvel väljaspool siseruume viibimiseks sobivad üleriided (jope vms), jalatsid jmt.¹⁸ Viru Vangla Kodukorra p 3.7 täpsustab, et vahistatule väljastatakse vajadusel 1 saunalina, 1 paar kindaid, 1 sall, 1 müts. **Nimetatud Kodukorra sätte vastavus VangS § 93 lõikele 1 ja VangS § 46 lõikele 1 on äärmiselt küsitav. Jäeb arusaamatuks, mis põhjusel selline valik on tehtud ning miks see ei sisalda ka nt jopet,**

¹⁷ Õiguskantsleri 27.09.2013 soovitus nr 7-4/121256/1304151. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_sovitus_kartseri_rietus_kinnipeetavate_poordumiste_lahendamine_0.pdf

¹⁸ Vt ka õiguskantsleri 31.03.2011 soovitus 7-4/110038/1101586 Viru Vanglale. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_sovitus_talveriete_valjastamine_vanglas.pdf

jalanõusid jmt. Nii nagu juba enne osutatud, tuleb vajalike riiete all mõista muuhulgas küllaldast, sooja, aastaajale vastavat ja värskes õhus viibimist võimaldavat riietust.

VangS § 93 lg 5 ütleb, et vahistatu soovil võimaldatakse tal vähemalt üks tund päevas viibida vabas õhus. Õiguskantsler on seisukohal, et vahistatu õigus värskes õhus viibida on niisamuti oluline kui süüdimõistetule VangS § 55 lõikes 2 sätestatud õigus. Vabas õhus viibimise võimaluse kasutamine ei tohiks aga sõltuda sellest, kas vahistatul on piisavalt isiklikke sooje riideid või mitte.

VangS § 14 lg 2 järgi hiljemalt vanglasse saabumisele järgneval päeval kohtub kinnipeetav vanglateenistuse ametnikuga, kes selgitab kinnipeetavale tema õigusi ja kohustusi. Kinnipeetavale antakse kirjalik teave vangistuse täideviimist reguleerivate seaduste, vangla sisekorraeeskirjade ja kaebuste esitamise kohta. VSkE § 28 lg 8 kohaselt peab isiklikus toimikus olema ka allkiri selle kohta, et talle on tutvustatud sisekorraeeskirju.¹⁹ Eeltoodud etappide järgselt võib eeldada, et täiskasvanud vahistatu on vanglas viibides enda õigustest teadlik ning vajadusel kaitseb enda õigusi aktiivselt – nt vajalike soojade riiete puudumisel taotleb vanglalt nende väljastamist ega oota kuni inspektor-kontaktisik või muu vanglaametnik seda vajadust tähele paneb.

Samasugust teadlikkust ja aktiivsust ei saa aga õiguskantsleri hinnangul alati eeldada alaealiselt vahistatult. Arvestades vahistamisega ja võimaliku ähvardava vanglakaristusega kaasnevat emotsionaalselt rasket olukorda, alaealise täiskasvanuga võrreldes võimalikku madalamat arusaamis- ja analüüsivõimet, samuti sotsiaalset ebaküpsust, ei pruugi alaealine enda õigustest teada, neid õigesti tõlgendada või julgeda pöörduda teatud palvetega vangla poole. Vanglal tuleb teadvustada vahistatute puhul külmade ilmade saabumisega tekkida võivat olukorda ning pöörata seejuures erilist tähelepanu alaealistele vahistatutele, kindlustamaks neid vajadusel vajalike ja ilmastikuoludega sobivate riietega.

Õiguskantsler annab Viru Vanglale soovitusel tagada kõigile kinni peetavatele isikutele (sh vajadusel ka vahistatutele) vangla poolt sobiv, küllaldane, aastaajale, isiku liikumisvõimalustele ja tervises seisundile vastav riietus. Õiguskantsler soovitab ka analüüsida vangla väljastatava riietuse sobivust kinni peetavatele isikutele ning vajadusel vangla praktikast riietuse väljastamisel muuta (pakkuda kinni peetavatele isikutele sobivaid riietusesemeid).

4.5 Hügieen

4.5.1 Vestlustel õiguskantsleri nõunikega kirjeldasid P1 ja P2 osakonna kambrites (peamiselt lukustatud ja kartserikambriid) viibivad kinni peetavad isikud, et nad saavad käia duši all kaks korda nädalas esmaspäeviti ja kolmapäeviti. Kinni peetavate isikute hinnangul ei rahulda selline sagedus nende isikliku hügieeni eest hoolitsemise vajadusi. Nimelt tõdesid kinni peetavad isikud, et duši all saab käia küll kaks korda nädalas, kuid päevade vahe, mis jääb nende kordade vahele, ei ole proportsionaalselt jaotatud. Nii jääb kinni peetavate isikute sõnul nädala alguses pesukordade vahele üks päev, kuid sellest järgmise pesukorrani tuleb oodata neli päeva. Kinni peetavate isikute väidete kohaselt langeb voodipesu vahetamise aeg samuti päevadele, mil duši kasutamist ei toimu. Seetõttu leiavad P1 ja P2 osakonna kambrites viibivad kinni peetavad isikud, et kirjeldatud olukorras ei ole voodipesu vahetamisel nendel päevadel erilist mõtet. Kuna nad ise saavad ennast duši all pesta voodipesu vahetamise

¹⁹ Nii nagu selle kirja punktist 4.1 nähtub, ei pruugi vangla alati kinni peetavatele isikutele õigusaktide tutvustamisega seonduvat nõuetekohaselt täita.

päevast alates alles mitme päeva pärast ja on olnud enne seda mitu päeva pesemata, määrdub voodipesu oluliselt kiiremini.

Õiguskantsler on kinni peetavate isikute hügieeni eest hoolitsemise võimaluste küsimust käsitlenud põhjalikult erinevates õiguskantsleri menetlustes²⁰ ja korduvalt ka erinevates vanglates läbi viidud kontrollkäikude kokkuvõtetes.²¹

Õiguskantsler on jätkuvalt seisukohal, et vangla ülesanne on kinni peetavate isikute inimväärkuse tagamine kinnipidamisasutuses. Isiku väärkohtlemine ja tema inimväärkuse riivamine on võimalik kinnipidamisasutuses ka isikliku hügieeni eest hoolitsemisele kehtestatud reeglite või praktika kaudu. VangS § 50 lg 2 järgi võimaldatakse kinnipeetavale vähemalt üks kord nädalas saun, vann või dušš. Viru Vangla on P1 ja P2 osakonnas duši kasutamise võimaldamisel seaduses sätestatud miinimumi täitnud. Samas tuleb tänapäeva ühiskonnas pidada tavapäraseks ja loomulikuks VangS § 50 lõikes 2 sätestatud miinimumist tihedamat pesemisvõimalust ja seega oleks mõttekas duši kasutamist P1 ja P2 osakonnas nädalapäevade vahel ühtlasemalt jaotada.

Õiguskantsler teeb Viru Vanglale soovitusel analüüsida P1 ja P2 osakonnas duši kasutamise graafikuid ning vajadusel muuta need selliselt, et oleks tagatud kinni peetavate isikute isikliku hügieeni vajaduste parem rahuldamine.

4.5.2 Õiguskantsleri nõunike vestlusel kinni peetavate isikutega ning 19.11.2014 ja 20.11.2014 toimunud ringkäigul ilmnes, et E2, E3, E4 (vahistatud) ja P1 ning P2 osakonna kambrites puuduvad võimalused isiklike riiete kuivatamiseks.²² Kinni peetavad isikud kirjeldasid, et nad on sunnitud leiutama ise viise, kuidas seda teha. Kinni peetavate isikute sõnul, riskides seejuures distsiplinaarkaristusega, meisterdatakse paelu, riputatakse pesu metallvoodi äärtele ja ka mujale, takistades sellega tihtipeale visuaalset järelevalvet. Kinni peetavad isikud nentisid, et pesu kuivatamise küsimuse üle vaieldakse tihti vanglaametnikega.

Õiguskantsleri andmetel puuduvad Viru Vangla osakondades, kus kinni peetavatel isikutel ei ole õigust oma osakonna piires vabalt liikuda, pesu kuivatamise võimalused alates Viru Vangla avamisest 2008. aastal. Ilmselt ei ole olukord vanglateenistusele uudiseks, sest ka vanglateenistujad mõnisi kirjeldatud probleemi olemasolu ning igapäevast „võitlust“ kinni peetavate isikutega seoses kuivamiseks riputatud riiete ära korjamisega. Õiguskantslerile jääb arusaamatuks, miks ei ole tänaseks (s.o vangla avamisest peaaegu seitsme aasta möödudes) astunud samme kõnealuse olukorra lahendamiseks.

²⁰ Vt nt õiguskantsleri 13.02.2013 soovitus nr 7-4/120885/1300283. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_sovitus_kinni_peetavatele_isikutele_esmaste_hugieenitarvete_voimaldamine.pdf.

Õiguskantsleri 27.09.2013 soovitus nr 7-4/121256/1304151. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_sovitus_kartseri_riietus_kinnipeetavate_poordumiste_lahendamine_0.pdf.

Õiguskantsleri 16.07.2012 soovitus nr 7-4/120512/1203375. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_sovitus_kinnipeetavate_hugieeni_eest_hoolitsemise_voimalused_sh_juiksuri_teenuse_osutamine.pdf.

²¹ Vt nt õiguskantsleri 2010. aasta Harku Vangla kontrollkäigu kokkuvõte. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_harku_vangla.pdf.

Õiguskantsleri 2011. aasta Tallinna Vangla kontrollkäigu kokkuvõte. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_tallinna_vangla.pdf.

²² Avatud osakondades, kus kinni peetavad isikud saavad teatud aja jooksul osakonnas vabalt liikuda, on olemas eraldi ruum, mis on varustatud riiete pesemiseks ja kuivatamiseks vajalike kodumasinatega ja kuivatustestidega.

Õiguskantsler on kinni peetavate isikute pesu kuivatamise võimaluste küsimust käsitlenud nii nt 2010. aasta Harku Vangla (praeguse Harku ja Murru Vangla Harku territooriumi) kontrollkäigu kui ka 2011. aasta Tallinna Vangla kontrollkäigu kokkuvõtetes.²³ Viidatud kokkuvõtetes toodud detailselt üle kordamata nendib õiguskantsler, et isikliku hügieeni eest hoolitsemine sisaldab endas ka võimalust pesta ja kuivatada enda riietust. Ka VangS § 50 lg 1 sätestab, et kinnipeetav peab hoolitsema oma isikliku hügieeni eest. VangS § 46 lg 1 järgi kannab kinnipeetav üldjuhul vangla riietust. Nii nagu juba selle kirja punktis 4.4 toodud analüüsist selgub, ei taga Viru Vangla siiski kõiki kinni peetavale isikule vajaminevaid riideid, sh aluspesu, sokke, sooja pesu jmt.

Viru Vangla Kodukorra p 11.2.1 ütleb, et kinnipeetav on kohustatud tagama isikliku riietuse puhtuse. Kodukorra p 11.2.2 on vangla väljastatud vooditarvikute, käterätide, vangla riietuse ja tööriietuse pesemine ning parandamine tasuta. Kodukorra p 11.2.3 kohaselt võib korraga anda pesta kuni 50% väljastatud vangla riietusest, s.o kaks T-särki, ühe paari lühikesi pükse, ühe jaki, ühe paari pükse ja kootud mütsi. Jopet pestakse vajaduse korral, kuid mitte sagedamini kui üks kord poole aasta jooksul. Pestud vangla riietus tagastatakse kinnipeetavale üldjuhul ühe nädala möödudes selle pesemisele võtmisest. Kodukorra p 11.2.4 järgi ei võeta pesemiseks aluspesu, sokke, nahast ja karusnahast esemeid ning üleriideid. Üleriideid võidakse pesta erandjuhtudel, kui kinnipeetav kinnitab taotlusel oma allkirjaga, et ta teab esemete pesemise võimalikest tagajärgedest (eseme mõõtmete vähenemine, värvuse muutumine, materjali kortsumine). Kodukorra p 11.2.7 järgi võib kinnipeetav isiklikud riided anda pesemiseks vanglale teenust osutavasse pesumajja, makstes pesemise eest kehtestatud hinnakirja järgi.

Eeltoodust nähtub, et teatud ulatuses kannab kinni peetava isiku riiete pesemise (sh kuivatamise) eest omal kulul hoolt vangla. See puudutab aga vaid vangla poolt väljastatavaid riideid. Kusjuures korraga saab pesumajja anda vaid pool komplektist. Niisiis lasub kinni peetaval isikul kohustus hoolitseda enda aluspesu, sokkide ja vajadusel ka teiste riiete, sh vangla väljastatud riiete eest, mis ei ole antud vanglale pesta. Soovi korral võib tasu eest ka loetletud riided vanglale teenust osutavasse pesumajja anda. Õiguskantsleri seniste menetluste põhjal võib arvata, et kinni peetavate isikute rahalised võimalused on üldjuhul küllaltki piiratud, mistõttu on kaheldav nende võimalus kasutada enda isiklike riiete pesuks ulatuslikult tasulist teenust. Seetõttu tuleb tõdeda, et kinni peetavatel isikutel on alati käes teatud hulk riideid, mida nad peavad ise pesema ja seega saama seda pesu ka kuivatada.

Tuleb tähele panna, et VangS § 93 lg 1 järgi kannab vahistatu isiklike riideid. Kui kandmiskõlblikud isiklikud riided puuduvad või kui vahistatu ei soovi neid kanda, annab vanglateenistus vahistatule tasuta riietuse. Erinevalt vangla poolt väljastatud riietuse pesemise korraldusest ning olukorras, kus vahistatul ei ole rahalisi võimalusi ja ka soovi kasutada pesumaja teenust, tuleb vahistatul endal hoolitseda oma riietuse puhtuse eest, s.t lisaks aluspesule peab vahistatu pesema ka enda särke, pükse jpm.

Viru Vangla Kodukorra p 7.1.2 kohaselt on vanglas keelatud paela ja muu sarnase eseme kasutamine. Kodukorra p 1.12.17 ls 2 järgi on keelatud katta valgusteid ja elektroonilisi järelevalveseadmeid ning kasutada esemeid nii, et need takistavad visuaalset järelevalvet (nt laudadele/kappidele katete panemine, aknatrellidele fotode paigutamine jms).

²³ Vt viide 21.

Õiguskantsler on kindlal seisukohal, et vangla peab looma võimalused kinni peetavatele isikutele pesu kuivatamiseks. Õiguskantsleri hinnangul on vastuvõetamatu, et vangla ei ole tänaseks kirjeldatud olukorda lahendanud ning sunnib enda tegevusetusega kinni peetavaid isikuid vangla sisekorda rikkuma.

Õiguskantsler teeb Viru Vanglale soovitusel luua kõigile kinni peetavatele isikutele kiiremas korras võimalusi isikliku pesu kuivatamiseks (nt kambri seina külge kinnitatav pesurest, mida saab ruumi kokkuhoidmiseks vajadusel kokku panna vmt).

4.6 Värskes õhus viibimine

4.6.1 Nii nagu juba selle kirja punktis 4.4 märgitud, kurtsid kinni peetavad isikud õiguskantsleri nõunikele, et probleeme on igapäevase tunniajalise värskes õhus viibimisega.

E2, E3, E4 (vahistatud) ja P1 ning P2 (lukustatud ja kartserikambrid) osakonnas viibivad kinni peetavad isikud kirjeldasid, et üldjuhul peavad nad ette nähtud tunni n-ö täis jalutama. Kinni peetavate isikute sõnul on valvurid samal ajal hõivatud teiste tööülesannetega ning tulevad kinni peetavaid isikuid kambri(te)sse tagasi saatma alles ühe tunni või enne jalutamist kokku lepitud aja täitumisel. Jalutusboksides puuduvad kutsunginupud²⁴ või muud vahendid valvurile märguande saatmiseks või endale tähelepanu tõmbamiseks juhuks, kui enesetunne halveneb või hakkab külm ja on soov jalutamine lõpetada enne ette nähtud tunni või valvuriga kokkulepitud aja täitumist. Jalutusbokside ukсед ei ole üldkoridoriga ühendatud, vaid nende juurde viib eraldi sissepääs ning sellises olukorras vastu ust koputamine või häälega kutsumine ei pruugi valvuriteni kosta. Valvurid toovad jalutusboksidesse ja viivad jalutusboksides teisi kinni peetavaid isikuid, mistõttu ei saa öelda, et valvurid ei viibi jalutamiseks ette nähtud tunni jooksul kordagi jalutusbokside läheduses. Samas ei ole kindlalt paika pandud, millise aja tagant valvur jalutusboksides viibijate üle järelevalvet teostab, ega ka seda, millise aja jooksul peab valvur saatma isiku vastava soovi avaldamise järel tagasi eluhoonesse.

PS § 28 lg 1 sätestab, et igaühel on õigus tervise kaitsele. PS § 14 järgi on põhiõiguste järgimise kohustus pandud riigivõimule. Niisamuti on vangla kohustuseks kaitsta ka kinni peetavate isikute PS §-st 16 tulenevat õigust elule. Kinni peetavate isikute elu ja tervise kaitse on hõlmatud üldisest VangS §-s 66 sätestatud vangla julgeoleku tagamise vajadusest. Seega tuleb kinni peetavate isikute vabas õhus viibimise korraldamisel jälgida, et oleks tagatud vangla julgeolek, iseäranis kinni peetavate isikute enda ning teiste elu ja tervise kaitse.

Riigikohus on leidnud, et elektroonilise väljakutsesüsteemi paigaldamise ja tööshoidmise otsustab küll vangla kaalutusõiguse alusel, ent seejuures peab olema tagatud kinni peetava isiku õiguste piisav kaitse.²⁵

CPT on samas rõhutanud kinnipidamisasutuses töötava kutsunginupu olemasolu olulisust ning märkinud, et kõikides kinnipidamissektsioonides, kus asutuse personal ei ole pidevalt kohal, peavad olema paigutatud kutsunginupud.²⁶

²⁴ Avatud osakondade jalutusboksid on varustatud videovalvega.

²⁵ RKHKo 12.12.2007, nr 3-3-1-70-07, p 12.

²⁶ Vt CPT report to the Greek Government on the 17.09.-29.09.2009 visit to Greece, lk 81: "CPT recommends that the Greek [...] ensure that: call bells are installed in all detention areas where staff are not continuously present". Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.cpt.coe.int/documents/grc/2010-33-inf-eng.pdf>.

Õiguskantsler on seisukohal, et E2, E3, E4 (vahistatud) ja P1 ning P2 (lukustatud ja kartserikambrid) osakonnas viibivate kinni peetavate isikute jalutusboksides vahendite, mis võimaldaksid kinni peetaval isikul vajadusel vanglaametnikele endast tõhusalt märku anda, puudumine ohustab vangla julgeolekut ja iseäranis kinni peetavate isikute enda ning teiste elu ja tervise kaitset.

Õiguskantsler teeb Viru Vanglale soovitusel varustada kõik vangla jalutusboksid vahenditega (nt kutsunginupud, videovalve vmt), et kinni peetaval isikul oleks võimalik endal vanglaametnikega ühendust võtta või endast märku anda.

Õiguskantsler käsitles kinni peetavate isikute jalutamisel tagasi saatmise küsimust 2013. aastal Harku ja Murru Vangla Harku territooriumil läbi viidud kontrollkäigu kokkuvõttes.²⁷ Õiguskantsler on nimetatud dokumendis esitatud seisukohtadel ka praegu ning seetõttu piirdub vaid soovitusel tegevusega, ilma argumente üle kordamata. **Õiguskantsler teeb ka Viru Vanglale soovitusel juhendada oma töökorralduses põhimõtteid, et isik tuleb mõistliku aja jooksul saata vastava soovi avaldamise järel jalutuskäigult tagasi eluosakonda.**

4.6.2 Nii E2, E3, E4 (vahistatud) kui ka P1 ning P2 (lukustatud ja kartserikambrid) osakonnas viibivate kinni peetavate isikute jalutusbokside kui ka avatud osakondade jalutusbokside puhul töid kinni peetavad isikud puudusena välja nendes liiga kitsad varikatused. Need on küll piisavad ilmastikumõjude (nt sademete) eest varjumiseks, kuid need ei võimalda (vahistatute, lukustatud ja kartserikambrites viibivate kinni peetavate isikute jalutusboksid) või võimaldavad äärmiselt minimaalselt (avatud osakondade jalutusboksid) vabas õhus viibimise ajal liikuda ja trennida. Samuti pole igas jalutusboksis puhkamiseks pinke.

Avatud osakondade jalutusboksid on küll piisavalt avarad, kuid varikatus katab nendest vaid umbes 1,5m-2m laiust ala. Selle alla on reeglina paigutatud ka üks umbes 1m-laiune pink. Avatud osakondades viibivad kinni peetavad isikud kirjeldasid, et kui nad sooviksid halva ilma korral ennast vabas õhus liigutada, tähendaks see kõigi jalutusboksis viibijate teineteise taga rivis liikumist ja vahepeal liikumisteel takistusena olevast pingist, mida võivad samal ajal kasutada teised kinni peetavad isikud, möödumist. Seega, halva ilma korral jalutusboksis liikuda ja trennida on teoreetiliselt küll võimalik, kuid selle praktiline teostamine on äärmiselt küsitav.

Kinni peetavate isikute jalutusbokse puudutavad väited leidsid kinnitust ka õiguskantsleri nõunike 19.11.2014 ja 20.11.2014 ringkäigul.

Antud juhul tuleb tähele panna, et avatud osakondade jalutusboksides jalutavad kinni peetavad isikud seksioonide kaupa, s.t jalutusboksides viibivad korraga mitmed kinni peetavad isikud, kellel võivad olla vabas õhus viibimise ajal erinevad soovid ja vajadused: kes kasutab võimalust suitsetamiseks, kes soovib pingil istuda, kes soovib kasutada enda õigust vabas õhus viibimise ajal liikumiseks ja trennimiseks. On ka neid kinni peetavaid isikuid, kes soovivad sisustada enda tunniajalist vabas õhus viibimise aega kõigi nende tegevustega ja seda peab Viru Vangla ka võimaldama.

²⁷ Vt viide 16.

Viru Vangla jalutusboksides esinevatele puudustele juhtis tähelepanu ning tegi soovitusi Eestile ka CPT. Oma raportis märkis CPT, et „[k]omitee soovitab varustada kõik Viru Vangla vabaõhutegevuste hoovid puhkamisvõimaluste ja varjualustega. Samuti kutsub komitee Eesti valitsust üles vabaõhutegevuste hoovide planeeringut üle vaatama. Täpsemalt peaksid need olema piisavalt suured, et kõik vangid saaksid seal füüsilisi pingutusi teha ning võimalusel peaksid need asuma maapinnatasandil.“²⁸

Õiguskantsler on korduvalt toonitanud VangS § 55 lõikes 2 ja VangS § 93 lõikes 5 sätestatud kinni peetavate isikute õiguse tähtsust.²⁹ Ka CPT on järjepidevalt rõhutanud igapäevase värskes õhus viibimise võimaluse olulisust. Samuti on CPT selgitanud, et värskes õhus viibimiseks mõeldud paik peab pakkuma puhkamisvõimalust ja kaitset ilmastiku eest ja selleks peab vanglateenistus tarvitusele võtma vastavad abinõud.³⁰

Tagamaks kinni peetavate isikute VangS § 55 lõikes 2 ja VangS § 93 lõikes 5 sätestatud õiguse realiseerimist teeb õiguskantsler Viru Vanglale soovitus paigaldada jalutusboksidesse piisava laiusega varikatused, mis võimaldaksid kinni peetavatel isikutel ka halva ilma korral aktiivselt liikuda ja treenida.³¹ Samuti tuleb iga jalutusboks varustada puhkamisvõimalusega ning sõltuvalt jalutusboksis viibivate kinni peetavate isikute arvust, paigaldada nt pink või pingid.

4.6.3 Lisaks ülaltoodule töid alaealised kinni peetavad isikud välja, et nende jalutamise aeg on enamasti 6:00-7:00 hommikul. Alaealiste hinnangul on see aeg ebamõistlikult varajane, mistõttu nad seda tihtipeale ei kasuta. Vestlusel vangla töötajatega selgus, et kuna alaealised kinni peetavad isikud on suurema osa päevast hõivatud muude tegevustega, siis on see ainuke n-ö vaba aeg nende jalutamise korraldamiseks.

Alaealised kinni peetavad isikud on paigutatud enamasti Viru Vangla S17 ja S18 eluosakondadesse. Viru Vangla Kodukorra Lisa 1, mis sätestab kinni peetavate isikute päevakava, alajaotuses 1.25 ja 1.26 on nende eluosakondade kohta märgitud:

06:00	Äratus
06:00-06:05	Kambriuste avamine
06:00-06:30	Hommikuvõimlemine, tualett, voodite korrastamine
06:00-20:00	Jalutuskäigud vangla töökorralduse alusel

Eeltoodust nähtub, et juhul, kui alaealiste kinni peetavate isikute väited jalutamise aja kohta on tõesed, ei ole see mitte üksnes ebamõistlikult varajane aeg, vaid see aeg langeb kokku ka

²⁸ CPT report to the Estonian Government on the 30.05.2012-06.06.2012 visit to Estonia, p 61-63. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.cpt.coe.int/documents/est/2014-01-inf-eng.htm#_Toc343076439.

²⁹ Vt viide 18 ja 20.

³⁰ Vt nt CPT report to the Spanish Government on the 31.05.2011-13.06.2011 visit to Spain, p 131. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.cpt.coe.int/documents/esp/2013-06-inf-eng.htm>;

Samuti nt CPT report to the Albanian Government on the 10.05.2010-21.05.2010 visit to Albania, p 53. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.cpt.coe.int/documents/alb/2012-11-inf-eng.htm>;

Nt CPT report to the Government of the Slovak Republic on the 24.03.2009-02.04.2009 visit to the Slovak Republic, p 98. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.cpt.coe.int/documents/svk/2010-01-inf-eng.htm>.

³¹ Sobivaks lahenduseks ei saa kindlasti pidada täielikult katusega kaetud jalutushoovi või nt avatava aknaga jalutamiseks kohandatud kambrit vmt. Vt nt õiguskantsleri 2014. aasta Politsei- ja Piirivalveameti Lõuna prefektuuri arestimaja Jõgeva ja Tartu arestikambrite kontrollkäigu kokkuvõte.

Arvutivõrgus kättesaadav:

http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_politsei-ja_piirivalveameti_louna_prefektuuri_arestimaja_jogeva_ja_tartu_arestikambritesse.pdf.

06:00-06:30 päevakavas ette nähtud tegevusega – hommikuvõimlemine, tualett, voodite korrastamine.

Nii nagu juba eelnevalt märgitud, on kinni peetavatel isikutel õigus igapäevasele tunniajalisele jalutuskäigule värskes õhus ja vanglateenistus peab töökorraldusega tagama ka selle, et värskes õhus viibimine oleks mõistlikult võimalik. Vanglateenistus ei tohi oma tegevuse või tegevusetusega luua olukorda, kus õiguse igapäevasele tunniajalisele värskes õhus viibimisele realiseerimine on pärsitud või muudetud võimatuks.

Lastekaitse seaduse (LKS) § 8 järgi on igal lapsel sünnipärane õigus elule, tervisele, arengule ja heaolule. Selleks, et tagada lapse õigus arengule, on igale lapsele vaja muuhulgas luua võimalused ja tingimused vaba aja veetmiseks, sh värskes õhus viibimiseks ja vabas õhus treenimiseks. Laps on LKS § 2 järgi alla 18-aastane isik. Seega on nimetatud seaduses sätestatud õigused ka kõikidel alla 18-aastastel kinni peetavatel isikutel vangistusseaduses sätestatud erisustega. Loomulikult ei ole vangla tingimustes võimalik lapsele tagada samaväärseid tingimusi eakohaseks ja meelepäraseks vaba aja veetmiseks, sh värskes õhus viibimiseks ja vabas õhus treenimiseks kui vabaduses, kuid ka vanglas on vaja luua võimalikult head tingimused laste arengu soodustamiseks ja toetamiseks.

Õiguskantsler leiab, et alaealiste kinni peetavate isikute värskes õhus viibimise õiguse kasutamine ei tohiks olla üksnes teoreetiline võimalus, vaid seda peab saama ka reaalselt kasutada. Õiguskantsler on seisukohal, et alaealiste kinni peetavate isikute väidete kohaselt varahommikul ajal, s.o kl 6:00-7:00 jalutamise korraldamine ei ole koosõlas põhimõttega, mille kohaselt tuleb ka vangla tingimustes tagada alaealistele võimalikult head tingimused nende arengu soodustamiseks ja toetamiseks.

Eeltoodut arvestades teeb õiguskantsler Viru Vanglale soovitus vaadata üle alaealiste kinni peetavate isikute värskes õhus viibimiseks ette nähtud ajad ning vajadusel muuta need selliselt, et värskes õhus viibimine oleks alaealistel kinni peetavatel isikutel mõistlikult võimalik.

4.7 Kokkusaamised

4.7.1 Õiguskantsleri nõunikega vestelnud kinni peetavad isikud selgitasid, et lühiajalised kokkusaamised toimuvad üks kord kuus kuni kaks tundi korraga. Kinni peetavad isikud kirjeldasid, et vahistatutega lühiajalised kokkusaamised toimuvad kolmapäeviti, reedeti ja laupäeviti kl 14:00–16:00; süüdimõistetutega teisipäeviti ja neljapäeviti kl 14:00–16:00 ning laupäeviti kl 9:30–11:30.

Õiguskantsleri nõunikega vestelnud süüdimõistetud kurtsid, et kuigi nende lähedastele oleks kõige sobivam tulla kokkusaamisele laupäeval, ei saa nad seda võimalust tihtipeale kasutada selleks ette nähtud liiga varajase aja tõttu (kl 9:30–11:00). Lisaks selgub vanglate kodulehelt, et lühiajalisele kokkusaamisele peab tulema 30 minutit enne kokkusaamise algust, vastasel korral kokkusaamisele ei lubata.³² Õiguskantsleri nõunike vestlusel vangla juhtkonnaga märgiti, et juhul, kui kokkusaamisele soovitakse tulla graafikuvälisel ajal, siis tuleb seda eraldi taotleda. Väidetavalt vastab vangla nendele soovidele üldjuhul jaatavalt.

³² Vt <http://www.vangla.ee/54401>.

Õiguskantsler käsitles kokkusaamistega seonduvat viimati põhjalikult 2015. aasta õiguskantsleri menetluses seoses Viru Vangla tegevusega kokkusaamisele tulnud isiku kohtlemisel³³ ja 2014. aasta soovitusel Justiitsministeeriumile seoses Tallinna Vangla uute hoonete kinnipidamistingimustega.³⁴

Lisaks viidatud menetlustes sisalduvale analüüsile märgib õiguskantsler, et peab äärmiselt oluliseks, et vangla töökorraldus toetaks kinni peetavate isikute vanglavälist suhtlemist ja sealhulgas kinni peetavate isikute kokkusaamisi, mis aitavad hoida ja luua suhteid kõige lähedasemate pereliikmetega (abikaasa, vanemad, lapsed) ning millest on kinnipeetaval vabaduses kõige enam kasu õiguskuulekale teele asumisel. Vanglal tuleb arvestada sellega, et paljude kinni peetavate isikute pereliikmed on hõivatud tööga, kooliga või elavad vangla asukohast sadade kilomeetrite kaugusel. Võimalus tulla kokkusaamisele tööpäevadel on neil seega oluliselt piiratud. **Seetõttu on igati tervitatav Viru Vangla pakutav võimalus tulla kokkusaamisele laupäeval.**

Ehkki laupäevane päev on kokkusaamisele tulijatele pakutavatest päevadest eelduslikult kõige sobivam, raskendab selle võimaluse kasutamist oluliselt süüdimõistetutega kokkusaamiste ette nähtud aeg, milleks on kl 9:30–11:30. Nagu juba märgitud, tuleb enne kokkusaamist 30 minutit varem kohal olla, hilinemise korral kokkusaamisele ei lubata. Seega peavad süüdimõistetuga lühiajalisele kokkusaamisele tulijad olema vanglas (mis asub Jõhvi äärelinnas) hiljemalt kl 9:00.

Justiitsministri 25.03.2008 määruse nr 9 „Täitmisplaan“ (edaspidi Täitmisplaan) § 5 lg 1 järgi paigutatakse kinnipeetav lähtuvalt toimepandud süüteo, soost või vanusest karistuse kandmiseks Viru Vanglasse järgmiselt: meessoost noor kinnipeetav (Täitmisplaani § 5 lg 1 p 1) ning elukoha järgi Tallinna Vanglasse paigutamisele kuuluv meessoost kinnipeetav, kes kannab karistust narkootikumidega seotud kuriteo eest või kes riskihindamise tulemusel on põgenemiskalduvustega, paigutatakse Tartu Vanglasse või Viru Vanglasse sõltuvalt vangla koormusest (Täitmisplaani § § 5 lg 1 p 4). Vastavalt Täitmisplaani § 5 lõikele 2, kui paigutamiseks ei esine lõikes 1 sätestatud alust, paigutatakse kinnipeetav vanglasse lähtuvalt elukohast. Sama sätte p 3 järgi paigutatakse Viru Vanglasse meessoost kinnipeetav, kelle elukoht on Ida-Viru või Lääne-Viru maakonnas. Täitmisplaani § 6 lg 2 järgi on võimalik Viru Vanglasse paigutada eluaegse vangistusega karistatud kinnipeetav. Samuti paigutatakse Viru Vanglasse Täitmisplaani § 23² lg 2 järgi kinnipeetavad, kes riskihindamise tulemusel on põgenemiskalduvustega.

Eeltoodust selgub, et kuigi üldine reegel on, et Viru Vanglasse paigutatakse selles piirkonnas elukoha registreerinud süüdimõistetud, viibib Viru Vanglas arvestatav hulk neid süüdimõistetuid (sh alaealised ja noored), kelle elukoht ei ole ilmtingimata Ida-Viru ega Lääne-Viru maakonnas. Tuleb mõnda, et isegi kui süüdimõistetud elukoht asub vangla lähedases piirkonnas, ei pruugi süüdimõistetud lähedased elada samas kohas, või nad võivad lähedase vanglakaristuse ajal elukohta vahetada vmt. Samas on nt alaealiste ja noorte kinni peetavate isikute puhul äärmiselt oluline soodustada nende positiivsete kontaktide hoidmist ja loomist oma lähedastega, et nad saaksid pärast vabanemist edukalt sulanduda õiguskuuleka ja

³³ Õiguskantsleri 19.01.2015 seisukoht nr 7-4/141322/1500264. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_seisukoht_oigusrikkumise_puudumise_kohta_vanglaametniku_tegevus_kulastaja_labiotsimisel_0.pdf

³⁴ Õiguskantsleri 14.11.2014 soovitus nr 7-7/141329/1404720 Justiitsministeeriumile. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_sovitus_uue_tallinna_vangla_kinnipidamistingimused.pdf

toimetuleva isikuna tavapärasesse ühiskonda. Niisamuti on oluline lapse perekonnaseaduse § 143 lõikes 1 sätestatud õigus isiklikult suhelda oma vanemaga, s.t ka kinni peetavast isikust vanemaga.

Tutvudes erinevate Jõhvi bussiihendustega³⁵ teiste Eesti linnadega, selgub, et nt kõige esimene Tartust kl 8:15 väljuv buss saabub Jõhvi kl 10:30. Viljandist tuleks Jõhvi saabumiseks startida kl 6:30 ning sihtkohta jõudmise aeg on samuti 10:30. Rakverest kl 09:20 bussiga tultes, saabutakse Jõhvi kl 10:45. Tallinnast väljub Jõhvi poole kõige esimene buss kl 7:00, mis saabub Jõhvi kl 9:20. Tallinnast kl 8:50 väljuv rong³⁶ saabub Jõhvi kl 10:58. Lisaks tuleb arvestada ajaga, mis kulub Jõhvi kesklinnas asuvast bussijaamast Viru Vanglasse jõudmiseks. Vähetähtis ei ole õiguskantsleri arvates ka asjaolu, et inimesi võib kokkusaamistele tulla ka väiksematest asulatest, mille ühistranspordiühendus nimetatud maakonnakeskustega võib olla harv ning mitte võimaldada jõuda kõige esimese Jõhvi suunduva bussi või rongi peale.

Seega tuleb tõdeda, et olukorras, kus süüdimõistetute lähedastel ei ole isiklikku transpordivahendit või piisavaid rahalisi vahendeid sellise transpordi rentimiseks (nt rendiauto, takso), samuti piisavaid vahendeid, et saabuda Jõhvi kokkusaamisele eelneval päeval ning veeta öö majutusasutuses, võib osutada laupäeval kl 9:00 ajal Viru Vanglasse jõudmine võimatuks. **Seetõttu ei toeta ega soodusta praegune Viru Vangla süüdimõistetutele ja tema lähedastele pakutav võimalus kohtuda laupäeval küllaldaselt süüdimõistetute vanglavälist suhtlemist.**

Kuivõrd pikaajaliste kokkusaamistega kaasnevad lisaks vanglasse tulija transpordikuludele ka VSKE § 41¹ lõikes 1 sätestatud kulud - ruumide kasutamise, toitlustamise ja hügieenivahendite kulud, mille tasumiseks ei tarvitse kokkusaajatel piisavalt vahendeid olla, siis on paljude süüdimõistetute ja nende lähedaste jaoks peamiseks võimaluseks n-ö näost näkku kohtumiseks lühiajalised kokkusaamised.

Õiguskantsler juhib taaskord Viru Vangla tähelepanu sellele, et lisaks kinni peetava isiku õigusele luua ja hoida sidemeid oma perekonnaga, on see niisamuti ka perekonnaliikmete õigus saada suhelda oma vanglas viibivate lähedastega. Seetõttu ei tohiks selliseid kokkusaamisi käsitleda kinni peetava isiku premeerimisena, vaid neid tuleb vaadelda kõigi kokkusaamisele tulnud poolte õigusena ning lähtuda sellest ka kokkusaamiste korraldamisel, sh kokkusaamiste toimumise aegade planeerimisel.

Õiguskantsler tervitab Viru Vangla praktikat, mille kohaselt lubatakse kokkusaamisi ka graafikuvälisel ajal, kuid on kindlalt seisukohal, et vangla peab lähtuma ka tavapärase kokkusaamiste aegade planeerimisel eelkõige sellest, et need oleksid sobivad võimalikult paljudele kokkusaamisele tulla soovijatele. Arvestada tuleb seejuures ka isikuid, kes konkreetses vanglas karistust kannavad (nt alaealised ja noored kinnipeetavad sõltumata nende elukohast, kelle jaoks positiivsete sotsiaalsete kontaktide hoidmine on vangistuse täideviimise eesmärkide seisukohalt hindamatu tähtsusega).

Õiguskantsler teeb Viru Vanglale soovitusena vaadata üle süüdimõistetute lühiajalise kokkusaamise laupäevane aeg (arvestades seejuures teistest linnadest Jõhvi saabuva ühistranspordi sõidugraafikutega) ja korraldus ning muuta praktikat selliselt, et

³⁵ Vt <http://www.tpilet.ee>.

³⁶ Vt <http://elron.ee>.

kokkusaamisõigust saaksid reaalselt kasutada võimalikult paljud süüdimõistetutega lühiajalisele kokkusaamisele tulla soovivad isikud.

4.7.2 Vestlustel õiguskantsleri nõunikega töid paljud kinni peetavad isikud puudusena välja lühiajaliste kokkusaamiste ebamugavat keskkonda. Kinni peetavad isikud kirjeldasid, et eriti on see ebamugav nendega kokkusaamisele tulevatele lastele, kelle jaoks klaasiga eraldatud väikses toas viibimine, kus puuduvad igasugused võimalused vanemaga füüsilise kontakti loomiseks, mängimiseks või ühistegevuseks on väga raskesti talutav. Sellised kokkusaamised on pigem päädinud lapsele ebameeldiva kogemusega, mille tõttu ei soovi lapsed tihtipeale kokkusaamistele tulla või soovivad kokkusaamisel viibida vaid väga lühikest aega. Ebameeldiva kogemuse tõttu ei soovi lapsed tihtipeale tulla ka pikaajalisele kokkusaamisele. Samuti on kinni peetavate isikute sõnul pikaajaliste kokkusaamiste kasutamine sageli raskendatud seetõttu, et kokkusaajatel puuduvad selleks rahalised vahendid.

19.11.2014 ringkäigul veendusid õiguskantsleri nõunikud, et kinni peetavate isikute väited lühiajaliste kokkusaamiste füüsilisest keskkonnast vastavad tõele. Lühiajalised kokkusaamised toimuvad suhteliselt väikses ruumis, mis on eraldatud klaasiga. Mõlemal pool klaasi on kaks istekohta, laud ja suhtlemiseks telefoniaparaat.

Nagu juba eespool mainitud, käsitles õiguskantsler vanglas korraldatavate kokkusaamistega seonduvat põhjalikult oma 2014. aasta soovitusel Justiitsministeeriumile seoses Tallinna Vangla uute hoonete kinnipidamistingimustega.³⁷ Õiguskantsler analüüsis muuhulgas ka seda, milline peaks olema kokkusaamiste füüsiline keskkond, et see toetaks ja soodustaks maksimaalselt kinni peetavate isikute vanglavälist suhtlemist ja iseäranis nende suhete hoidmist ja loomist oma lähedastega. Õiguskantsler lähtus selle teema käsitlemisel võimalike haavatavate gruppide – naissoost ja alaealiste kinni peetavate isikute – õigustest, kuid tõdeb, et analüüsis toodu on kohaldatav samas ulatuses ka meessoost kinni peetavatele isikutele.

Kokkuvõtvalt võib õiguskantsleri viidatud analüüsist välja tuua järgneva. Vanglatel lasub kohustus tagada, et kinni peetavate isikute kohtumised oma lähedastega toimuksid võimalikult vaikes ja meeldivas õhkkonnas. Kohtumiseks mõeldud ruum peab olema mugav ning võimaldama privaatsust. Kinni peetavatest isikutest vanemate ja nendega kohtuma tulnud laste jaoks võib olla raske leida kontakti, kui külastuseks mõeldud ruumis puuduvad mänguks ja ühistegevusteks vajalikud vahendid. Lastel on raske veeta külastusaega lihtsalt laua taga istudes ja rääkides. Kinni peetaval isikul ja külastajal peaks olema võimalik osaleda koos positiivsetes tegevustes, nt nagu sportimine, käsitöö. Pingevaba õhkkond soodustab „normaalsete“ suhete loomist ja nende hoidmist.³⁸

Vormis vanglaametnike juuresviibimine ning vanglateenistujate kokkusaamisele tulnud alaealiste lastega ametlik ja range suhtlemine võib alaealiste laste jaoks olla hirmutav. Oma igapäeva tööülesandeid täites unustatakse tihtipeale, et kokkusaamisele tulnud lastelt ei saa eeldada samasugust laitmatut vanglareeglite järgimist ning kohast käitumist nagu täiskasvanutelt. Vanglal tuleks vanglasse tulevate laste ja peredega kokku puutuvaid

³⁷ Vt viide 34.

³⁸ Quaker UN Office. Women in prison. A commentary on the UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, lk 7-10. http://www.peacewomen.org/assets/file/Resources/NGO/HR_Prisoners_QUNO_2008.pdf, lk 39-43.

ametnikke koolitada, kuidas paremini ja sobivamalt vastu võtta, saata ja kohelda kokkusaamise ajal lapsi ja peresid.³⁹

Reeglid, mis keelavad kohtumise ajal kinni peetavatest isikutest vanemate ja alaealiste laste füüsilist kontakti, tekitavad lastes ja vanemates suurt nõrdimust. Vanemate võimalused oma alaealisi lapsi füüsilise kontakti läbi lohutada ja oma kiindumust väljendada omavad suurt rolli laste heaolus ning vanemate ja laste omavahelistes suhetes. Meeldivas õhkkonnas ja mugavas keskkonnas kinni peetavatest isikutest vanemate ja nende perekonnaliikmete kohtumised mõjutavad oluliselt kokkusaamiste arvu, kuna perekonnaliikmed soovivad sellistele kohtumistele tihemini tulla. Samuti mõjutab see positiivselt kokkusaajate omavaheliste suhete kvaliteeti, mis omakorda aitab oluliselt kaasa kinni peetavate isikute resotsialiseerimisele.⁴⁰

Vastavalt VSke § 31 lõikele 1 toimub lühiajaline kokkusaamine vangla territooriumil kokkusaamisruumis või muus kokkusaamiseks ettenähtud kohas vanglateenistuja järelevalve all. Sama sätte lg 2 ütleb, et kokkusaamisruumis või muus kokkusaamiseks ettenähtud kohas eraldatakse kinnipeetav ja temaga kokkusaamisele tulnud isik klaasist vaheseinaga. 01.01.2015 jõustunud VSke § 31 lg 2¹ p 3 sätestab, et lühiajalise kokkusaamise võib eraldamiseta lubada vangla poolt korraldatavate tegevuste raames vangistusseaduse § 23 lõikes 1 sätestatud isikutega ja eesmärgil. VangS § 23 lg 1 ütleb, et kinnipeetava vanglavälise suhtlemise eesmärk on soodustada kinnipeetava kontakte perekonna, sugulaste ja teiste lähedaste inimestega, et vältida kinnipeetava sotsiaalsete sidemete katkemist. Sama sätte lg 2 järgi soodustab vanglateenistus kinnipeetava vanglavälisest suhtlemist.

Arvestades eelnevat, on õiguskantsleri hinnangul vanglal täna olemas õiguslik alus (VSke § 31 lg 2¹ p 3), mis võimaldab korraldada kinni peetavate isikute ja nende perekonnaliikmete lühiajalisi kokkusaamisi ilma eraldamiseta.

Õiguskantsler peab väga oluliseks vangla positiivset suhtumist kinni peetavate isikute ja nende perekonnaliikmete kokkusaamistesse ning soovib võtta tarvitusele kõik vajalikud ning võimalikud meetmed selliste kohtumiste kokkusaajatele võimalikult mugavaks ja meeldivaks muutmiseks. **Õiguskantsler leiab, et kinni peetavate isikute külastajatest eraldamiseta lühiajalised kokkusaamised perekonnaliikmete ja eelkõige lastega peaksid olema reeglits, mitte erandiks.** Eraldamiseta lühiajaliste kohtumiste korraldamine ei nõua vanglalt ka suuri ümberehitusi ega muid kulutusi, kuivõrd sellised kokkusaamised saaksid toimuda nt pikaajalisteks kokkusaamisteks ette nähtud toas või tubades.

Õiguskantsler soovib Viru Vanglal korraldada võimalikult tihti kinni peetavate isikute lühiajalisi kokkusaamisi oma perekonnaliikmetega ja eelkõige alaealiste lastega ilma eraldamiseta.⁴¹ Õiguskantsler soovib seejuures vanglal arvestada kokkusaamisele tulnud laste vajadustega, nt tagada mängu- või ühistegevuseks vajalike vahendite olemasolu.

³⁹ University of Huddersfield. Children of Prisoners: Interventions and mitigations to strengthen mental health, lk 104-108. Arvutivõrgus kättesaadav:

<http://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2013/12/COPINGFinal.pdf>

⁴⁰ UN Office on Drugs and Crime. Handbook for prison managers and policymakers on Women and Imprisonment, lk 63. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/women-and-imprisonment.pdf>

⁴¹ Siinkohal ei saa piisavaks pidada nt kord aastas isadepäeva, emadepäeva või kooli lõpetamise koos tähistamist.

4.8 Raamatukogu kasutamise võimalused

Vestlustel kinni peetavate isikutega ja ka 19.11.2014 ringkäigul raamatukogu külastades ilmnes, et vangla raamatukogus on küll suur hulk raamatuid, mis on kataloogi kantud, ent vangistussektsooni hoonetesse viiakse raamatud reeglina raamatukogu töötajate valikul käruga ja laenutada saab üldjuhul vaid neid teavikuid, mis on nimetatud kärus. Kui kinni peetav isik teab kindlat teost, siis võib ta avaldada ka soovi laenutada konkreetset raamatut. Samuti on kinni peetaval isikul võimalik esitada avaldus teatud žanri, teema või kirjeldusega teose laenutamiseks ning sellel juhul teeb avalduses esitatud kirjeldusega kõige enam sobivama raamatu valiku kinni peetava isiku eest raamatukogu töötaja.

Vestlusel raamatukogu töötajaga selgus, et üldist nimekirja kõigi raamatute kohta, mis oleks kinni peetavatele isikutele kättesaadav nt inspektor-kontaktisiku vahendusel, raamatukogul pole. Küll aga saadetakse väidetavalt inspektor-kontaktisikutele nimekirjad uutest vangla raamatukokku saabunud teavikutest. Vestlusel kinni peetavate isikutega selgus, et nad ei ole teadlikud selliste nimekirjade olemasolust ega ka sellest, et nimekirjadega saab tutvuda inspektor-kontaktisikute vahendusel.

Lugemisega aega sisustav kinni peetav isik arendab sobiliku lektüüri olemasolul oma vaimseid võimeid ja avardab teadmisi, mis tulevad kasuks isiku teadmistepagasi suurendamisel ja aitavad kahtlemata kaasa tulevasele õiguskuulekale elule. Tuleb rõhutada, et VangS § 6 lõikes 1 toodud vangistuse täideviimise eesmärkide (milleks on süüdimõistetu suunamine õiguskuulekale käitumisele ja õiguskorra kaitsmine) saavutamiseks on oluline sobivalt komplekteeritud teostega raamatukogu kasutamise võimaluse olemasolu.

Vangla raamatukogu olulisust toonitab ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitusena nr REC(2006)2 kinnitatud „Euroopa vanglareeglistiku“⁴² (edaspidi EVR) p 28.5, mille kohaselt peab igas vanglaasutuses olema raamatukogu kõigi kinni peetavate isikute jaoks, mis on varustatud suures valikus ajaviite- ja õppematerjalidega paber- ja muudel infokandjatel. EVR ei ole küll kehtiva õiguse osa ja selle täitmine riigile kohustuslik, ent Riigikohus on rõhutanud EVR-s sätestatu tähtsust, nentides, et: „[s]oovitusliku iseloomuga „Euroopa Vanglareeglistiku“ normid ei ole küll õiguslikult siduvad, kuid neid tuleks käsitada eesmärkide ja põhimõtetenähtena, mille täitmise poole püüelda ja millest võimaluse korral juhinduda Eesti õigusaktide tõlgendamisel ja rakendamisel.“⁴³

Viru Vangla Kodukorra p 18.2.1 ütleb, et vanglas asuvat raamatukogu võimaldatakse kasutada selleks, et kinnipeetavad saaksid end täiendada. Kodukorra p 18.2.2 järgi tutvub kinnipeetav enne raamatukogu kasutamist allkirja vastu raamatukogu kasutamise korruga ning annab nõusoleku hüvitada teaviku süülise kadumise või lõhkumisega tekitatud kahju. Raamatukogu kasutamise korda täpsustava kodukorra lisa nr 10 p 1 järgi laenutab Viru Vangla raamatukogu kinnipeetavatele teavikuid vastavalt põhikogu nimekirjale P, E ja S majades kaks korda kuus graafiku alusel.

Õiguskantsler leiab, et piisavalt tõhus raamatukogu kasutamise võimalus on kitsalt vaadates oluline kinni peetavate isikute vaba aja sisustamisel, kuid laiemas mõttes on see osaks kinni

⁴² Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus liikmesriikidele nr REC(2006)2 Euroopa vanglareeglistiku kohta. Arvutivõrgus kättesaadav: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec\(2006\)2&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2006)2&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75).

⁴³ RKHKm 05.02.2009, nr 3-3-1-95-08, p 9.

peetavate isikute õiguskuulekale teele suunamise protsessis. Kinni peetav isik peaks saama laenutada võimalikult kõiki raamatukogus olevaid ja laenutamiseks antavaid teavikuid. Seda võimaldaks vanglas välja kujunenud praktikast tõhusamalt lahendus, kus kinni peetavad isikud saaksid teoseid laenutada ka tellimisnimekirja(de) alusel, millest isik saab ise sobivaid teoseid valida ja võimalusel laenutada. Selline lahendus vastaks Viru Vangla Kodukorra punktile 18.2.1 ja selle lisa nr 10 punktile 1 ja võimaldaks kinni peetavatel isikutel raamatukogu tõhusamalt kasutada.

Eeltoodut silmas pidades teeb õiguskantsler Viru Vanglale soovitus luua vangla raamatukogus kinni peetavatele isikutele laenutamiseks pakutavatest teostest üldine tellimisnimekiri või nimekirjad (nt žanri, teema vmt alusel) ning teha need kinni peetavatele isikutele kättesaadavaks.

4.9 Tervishoiutöötaja teostatud kontrolli kajastamine füüsilise jõu, teenistusrelva, erivahendi või ohjeldusmeetme kasutamise ja õigusrikkuja terviseseisundi kontrollimise protokollis

20.11.2014 tutvus õiguskantsleri nõunik 2013. ja 2014. aastal Viru Vanglas koostatud kinni peetavate isikute suhtes füüsilise jõu, teenistusrelva, erivahendi või ohjeldusmeetme kasutamist ja õigusrikkuja terviseseisundi kontrollimist kajastavate protokollidega. Õiguskantsleri nõunik tuvastas, et endiselt esineb füüsilise jõu, erivahendite, relvade ja ohjeldusmeetmete kasutamise dokumenteerimisel kahetsusväärseid ebatäpsusi.

Mitmel puhul polnud võimalik tuvastada, kas ja milline meedik on isiku pärast jõu, erivahendi, relva või ohjeldusmeetme kasutamist läbi vaadanud. Samuti nähtus kontrollitud füüsilise jõu, teenistusrelva, erivahendi või ohjeldusmeetme kasutamise ja õigusrikkuja terviseseisundi kontrollimise protokollidest, et mitmel juhul on tervishoiutöötaja poolt tehtud märke ohjeldatud kinni peetava isiku tervise kohta väga üldsõnaline või puudus kontrolli teostamise kuupäev ja kellaeg. Protokollides ei olnud viidet ka selle kohta, et kinni peetava isiku terviseseisundi kontrollimise detailsemad andmed sisalduksid mõnes muus dokumendis, nt isiku tervisekaardil.

Nt 25.07.13 protokollist nr 66 ei olnud tuvastatav nimeliselt, milline meedik isiku läbi vaatas; 29.08.2014 protokollist nr 109 ei nähtu, mis kellaajal meedik isiku läbi vaatas; 23.05.2014 protokollist nr 87 ja 21.05.2014 protokollist nr 86 ei selgu, mis kuupäeval meedik isiku läbi vaatas. 25.04.2013 käeraudade kasutamise protokollist nr 28 nähtub, et tervishoiutöötaja on tervisekontrolli tulemuste lahtrisse märkinud „hulgaliselt tervisekahjustusi tuvastatud“ neid protokollis lähemalt täpsustamata. 07.03.2014 protokollist nr 46 selgub, et kinni peetav isik oli ennast vigastanud žiletiga ning tervishoiutöötaja kirjeldas tervisekontrolli kui „esmaabi antud“.

Õiguskantsler on relvade, füüsilise jõu, erivahendite ja ohjeldusmeetmete kasutamise dokumenteerimisega seoses teinud Viru Vanglale soovitus 2011. aastal läbi viidud kontrollkäigu kokkuvõttes.⁴⁴ Samal teemal on õiguskantsler teinud soovitusi ka Tartu Vanglale⁴⁵ ja Tallinna Vanglale.⁴⁶

⁴⁴ Vt viide 4.

⁴⁵ Õiguskantsleri 2013. aasta Tartu Vangla kontrollkäigu kokkuvõte. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_tartu_vangla_2013.pdf. Õiguskantsleri 19.12.2013 soovitus nr 7-7/130537/1305309. Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/soovitus_korduv_tartu_vangla_kontrollkaik.pdf.

Viidatud soovitustes toodut üle kordamata rõhutab õiguskantsler, et kinni peetava isiku suhtes jõu, ohjeldusmeetmete, relvade ja erivahendite kasutamise nõuetekohane talletamine on äärmiselt oluline. See on tähtis nii kinni peetavate isikute väärkohtlemise ennetamise ja tõkestamise seisukohalt, ent ka oluline riigile, võimaldamaks tõrjuda süüdistusi väärkohtlemises. Hoolikas dokumenteerimine lubab tuvastada asjaga seotud isikud, fikseerida kinni peetavale isikule kaasnenud tervisekahjustused ja seeläbi hilisemalt tõhusalt kontrollida meetme rakendamise põhjendatust.

Tähelepanuta ei saa jätta seda, et kehtiv õigus nõuab tervishoiutöötajalt teatud andmete kandmist füüsilise jõu, teenistusrelva, erivahendi või ohjeldusmeetme kasutamise ja õigusrikkuja terviseseisundi kontrollimise protokoll. Nimelt sätestab justiitsministri 05.09.2011 määrusega nr 44 kehtestatud „Järelevalve korraldus vanglas“ § 46 lg 5, et protokollis märgitakse tervishoiutöötaja, kes kontrollis õigusrikkuja terviseseisundit pärast vahetu sunni kasutamist või selle kasutamise ajal, ning kontrollimise aeg ja tulemus.

Terviseseisundi kontrollimise tulemus peaks olema kajastatud võimalikult üheselt mõistetavalt ja lisaks ka viisil, mis võimaldab hilisemalt näiteks kohtul, justiitsministril või õiguskantsleril hinnata meetme rakendamise õiguspärasust. Kui asjakohane protokoll üheselt ja võimalikult põhjalikult kinni peetava isiku terviseseisundi kontrolli tulemust ei kajasta, näiteks on kasutatud tervishoiutöötaja poolt termineid „esmaabi antud“, „tuvastatud hulgaliselt tervisekahjustusi“, kui ka nt „kaebusteta“, „fikseeritud“ jne või protokollis puudub viide dokumendile, kus isiku terviseseisund on nõuetekohaselt kajastatud, siis faktiliste asjaolude tagantjärele tuvastamine on raskendatud ning jääb üles kahtlus, kas neist alustest ka tegelikkuses lähtuti või on tagantjärele esitatud põhjendus otsitud.⁴⁷

Õiguskantsler tõdeb, et kinni peetava isiku väärkohtlemise ennetamise seisukohalt ei ole märkimisväärset vahet, kas detailsed andmed on talletatud protokollis või nt isiku tervisekaardis. Siiski märgib õiguskantsler, et näiteks kohtumenetluses võib kohus oma hinnangu andmisel vanglateenistuse tegevusele lähtuda pelgalt protokollis kirjutatust ning jätta tervisekaardi jm dokumendid seejuures tähelepanuta (iseäranis, kui ei ole protokollis küllaldase selgusega kajastatud asjaolu, et osa andmeid on talletatud mujal). Sellist spekulatsiooni võimaldab senine kohtupraktika, millest nähtub, et kohus on õigusemõistmisel mõnel juhul lähtunud väga kitsalt vaid meetme kohaldamise protokollis kajastatud infost.⁴⁸

Eelnevast tulenevalt teeb õiguskantsler Viru Vanglale soovitus edaspidi kajastada füüsilise jõu, teenistusrelva, erivahendi või ohjeldusmeetme kasutamise ja õigusrikkuja terviseseisundi kontrollimise protokollis tervishoiutöötaja teostatud kontrolli tulemus võimalikult üksikasjalikult ja märkida protokollis tervishoiutöötaja teostatud kontrolli puuduvad andmed (tervisekontrolli täpne aeg, s.t kuupäev ja kellaeg; tervishoiutöötaja nimi ja allkiri).

4.10 Toitlustamine

Kinni peetavad isikud väitsid vestlustel õiguskantsleri nõunikega, et vangla toit on rahuldava kvaliteedi ja maitsega, ent seda ei jätku piisavalt. Õhtusöögi ja hommikusöögi vahele jääb nende hinnangul liiga pikk aeg ning kuna kinni peetavate isikute väitel pakutakse õhtuti

⁴⁶ Vt viide 21.

⁴⁷ Vt nt RKHKo 28.10.2003, nr 3-3-1-66-03, p 20.

⁴⁸ Vt nt RKHKo 14.03.2012, nr 3-3-1-80-11, p 19.

reeglina n-õ lahjamat (nt supp) toitu, siis on hommikuks kõht väga tühi. Iseäranis kurtsid alaealised kinni peetavad isikud, et nad tunnevad tihti hilisõhtul ja varahommikul näljatunnet. Alaealised kirjeldasid, et lisatoit kujutab endast igapäevaselt paari lisa saiaviilu. Seda ei saa aga kõik alaealised, vaid üksnes need, kelle suhtes on vangla tervishoiutöötaja vastava ettekirjutuse teinud. Alaealiste sõnul on neil motivatsioonisüsteemi raames võimalik saada nädalavahetusel lisatoitu, milleks on nt kohupiim, puuvili, jäätis, kuid sellise lisatoidu saamine on sõltuvuses kogutud punktisummast ning on pigem erand kui reegel.

Õiguskantsleri nõunikud sõid 20.11.2014 ka samal päeval kinni peetavatele isikutele pakutud lõunasööki. Nõunikega vestelnud kinni peetavate isikute sõnul ei olnud tol päeval õiguskantsleril nõunikele serveeritud toit erinev samal päeval neile pakutust, samuti ei hinnanud kinni peetavad isikud tolle päeva toitu tavapärasest halvemaks ega paremaks. Õiguskantsleri nõunike erialased teadmised ei võimalda vahetult hinnata, kas pakutud toidus oli tõepoolest nõutav hulk toiduenergiat, samuti vitamiine, mineraalaineid, valku jms. Õiguskantsleril on võimalik ilma vastavaid eksperte kasutamata hinnata toidu kvaliteeti ja kogust nõ olmetasandil.

Õiguskantslerile tema nõunike antud hinnangule tuginedes võis olmetasandil toidu kvaliteeti ja kogust hinnates rahule jääda. Õiguskantsleri nõunikel ei olnud paraku võimalik kogeda, kas ja millises ulatuses vastavad tõele kinni peetavate isikute väited sellest, et õhtuti pakutakse n-õ lahjamat toitu ja õhtusöögi ning hommikusöögi liiga pika vahe tõttu peavad nad tihti kannatama tühja kõhtu.

Sellele vaatamata sedastab õiguskantsler, et Viru Vangla Kodukorra Lisa 1 kohaselt jääb kinni peetavate isikute päevakavas märgitud õhtusöögi (17:05-17:45) ja hommikusöögi (07:00-07:50) vahele 14 tunni pikkune ajavahemik, mis on tõepoolest päris pikk aeg. Juhul kui isikul ei ole rahaliste vahendite puudumisel või muul põhjusel (nt kannab isik kartserikaristust ja tema õigust sisseostudeks on piiratud) võimalik endale vanglapoest toitu juurde osta, siis tuleb mõnda, et tühja kõhu tunde kogemine on sellisel juhul tõenäoline. Seda ka siis, kui kinni peetav isik saab lisatoitu, mille sisustamine on õiguskantsleri jaoks endiselt väga küsitav.

Nimelt tegi õiguskantsler 2011. aasta kontrollkäigu järgselt Viru Vanglale muuhulgas soovitusel tagada seda vajavatele kinni peetavatele isikutele sotsiaalministri 31.12.2002 määruse nr 150 „Toidunormid kinnipidamisasutustes“ § 4 lõikes 2 sätestatud lisatoit igapäevase mitmekülgse ja vajalikke toitaineid kehtivas õiguses ette nähtud määral sisaldava toidukogusega, mis vastab vähemalt 1260 kJ toiduenergia määrale.⁴⁹

Õiguskantsler on kindlalt veendunud, et piisav, optimaalselt toiduenergiavajadust ja minimaalselt mikrotoitainete (vitamiinid ning mineraaltoitained) ja valguvajadust rahuldav igapäevane toit on oluline osa inimväärikast karistuse täideviimisest vanglas. Õiguskantsler on ka endiselt seisukohal, et viidatud sotsiaalministri määruse mõtteks on tagada kinni peetavale isikule elutegevuseks vajalik mitmekülgne ja vajalikke toitaineid küllaldaselt määral sisaldav igapäevane toitlustamine. Toitlustamise eesmärgiks pole pelgalt toiduenergia vajaduse rahuldamine, vaid pakutav toit peab olema ka muus osas selline, mis tagaks kinni peetava isiku tervise säilimise ja võimaldaks igapäevast äraelamist. Seega ei peaks ka lisatoidu eesmärgiks olema pelgalt täiendava toiduenergia andmine, vaid lisatoit võiks olla toiduenergia määrale 1260 kJ (300 kcal) vastav põhitoidu täiendav kogus, mis vahelduks koos igapäevase põhitoiduga.

⁴⁹ Vt viide 4.

Erilise tähelepanu alla tuleb õiguskantsleri hinnangul võtta alaealiste kinni peetavate isikute toitlustamine. Õiguskantsler juhib Viru Vangla tähelepanu taaskord LKS §-s 8 sätestatule, mille järgi on igal lapsel sünnipärane õigus sh tervisele, arengule ja heaolule. Laps on LKS § 2 järgi alla 18-aastane isik. Seega on nimetatud seaduses sätestatud õigused ka kõikidel alla 18-aastastel kinni peetavatel isikutel vangistusseaduses sätestatud erisustega. Loomulikult ei ole vangla tingimustes võimalik lapsele tagada samaväärseid kasvutingimusi kui vabaduses, kuid ka vanglas on vaja luua võimalikult head tingimused laste tervise, arengu ja heaolu soodustamiseks ja toetamiseks. Lapse eakohane, mitmekülgne ja piisav toitumine on üheks peamiseks komponendiks lapse füüsilise heaolu tagamisel, mis mõjutab oluliselt lapse kognitiivsete funktsioonide (nt taju, mälu, tähelepanu) arengut.

Viru Vanglas alaealiste toitlustamisega seotud puudustele juhtis tähelepanu ja tegi soovitusi Eestile ka CPT. Oma raportis märkis CPT: „[v]angidele antav toit peab olema nende heaolu tagamiseks piisav. See on eriti oluline noorte isikute puhul, kes ei pruugi olla veel lõpuni kasvanud. Sellisel puhul võivad ebapiisava toitumise tagajärjed kiiremini avalduda – ja tõsisemad olla – kui täieliku füüsilise küpsuse saavutanutel. Seetõttu soovitab komitee, et vastav ametkond viiks läbi Viru Vanglas alaealistele ja noortele õigusrikkujatele antava toidu täieliku kontrollimise, et tagada selle piisavus mitte ainult kvaliteedi, vaid ka kvantiteedi osas.”⁵⁰

19.11.2014 õiguskantsleri nõunikega kaasas olnud meditsiinieksperit märkis samuti oma ekspertarvamuses, et vangla meditsiinosakonna sissekannetest torkab silma termin - alaealise dieet, mis täpsustamisel osutus lisa saia või leivaviiluks. Ekspert leiab, et termin vajab siiski täpsemat analüüsi ja ettepanekuid, mida oleks mõistlik ja inimlik kasvavale organismile anda lisatoiduna, kas puuvilja, piimatooteid või mõnda muud vitamiinide- ja mineraaliderikast toiduainet. Seda eksperdi hinnangul eelkõige põhjusel, et õhtusöögi ja hommikusöögi vahele jääb pikk paus.

Oma arvamuses juhtis ekspert tähelepanu ka sellele, et alaealistel ja noorukitel jookseb haiguslugudes läbi hinnang alakaaluline, ilma pikkuse ja kasvu nimetamata, mille alusel saab arvutada kehamassiindeksi (KMI). **Ekspert teeb Viru Vanglale ettepaneku kõikidel alaealistel ja noorukitel jälgida pikkust ja kaalu (KMI) regulaarselt iga 3 kuu järel ja vajadusel rakendada lisatoitu, mille koostis ja kaloraaž on põhjendatud.**

Eeltoodut arvestades teeb õiguskantsler Viru Vanglale korduva soovitus tagada seda vajavatele kinni peetavatele isikutele sotsiaalministri määruse § 4 lõikes 2 sätestatud lisatoit igapäevase mitmekülgse ja vajalikke toitaineid kehtivas õiguses ette nähtud määral sisaldava toidukogusega, mis vastab vähemalt 1260 kJ toiduenergia määrale. Tagamaks kinni peetavate isikute toitlustamist parimal viisil, teeb õiguskantsler Viru Vanglale soovitus analüüsida pakutavate söögikordade kaloraaži ning arvestades õhtu- ja hommikusöögi vahele jäävat pikka aega, pakkuda võimalusel õhtusöögiks kaloririkamat toitu või õhtuoodet. Õiguskantsler soovitab seejuures võtta erilise tähelepanu alla alaealistele kinni peetavatele isikutele pakutava toidu piisavuse, eakohasuse ja mitmekülgse.

4.11 Alaealiste kinnipidamistingimused

⁵⁰ Vt viide 28, p 73.

Õiguskantsler analüüsis alaealiste kinnipidamistingimusi ja täpsemalt alaealiste kinnipidamise füüsilise keskkonnaga seonduvat põhjalikult 2014. aasta soovitusel Justiitsministeeriumile.⁵¹

Õiguskantsler tunnustab Viru Vanglat jätkuvates pingutustes oma võimaluste piires alaealiste kinnipidamine võimalikult paremini täide viia. Igati tervitatav on Viru Vanglas alaealistele sisse seatud motivatsioonisüsteem, mille raames on alaealistel võimalik saada täiendavaid soodustusi (nt õigus mängida mängukonsoolil, omada kambris vangla poolt väljastatavat televiisorit, õigus tasuta pikaajalisele kokkusaamisele, õigus täiendavale kodukülastusele jne) ning vangla praktika vahistatud alaealiste paigutamisel avatud osakondadesse, kus neil on sarnaselt süüdimõistetutele võimalik eluosakonnas teatud aja jooksul vabalt liikuda.

Samas, hinnates õiguskantsleri nõunike kogutud teavet, tõdeb õiguskantsler, et Viru Vangla füüsiline keskkond ei vasta alaealiste kinnipidamisele kehtestatud rahvusvahelistele nõuetele ning töötab vastu eelnevalt välja toodud vangla positiivsetele tegevustele.

Õiguskantsler on kindlalt veendunud, et alaealiste kinnipidamiseks tuleb luua eraldiseisev(ad) asutus(ed) või olukorras, kus alaealised on paigutatud täiskasvanutega vanglasse, tuleb neile luua spetsiaalse(d) eluhoone(d), mis on täiskasvanute eluhoone(te)st füüsiliselt eraldatud ning mille füüsiline keskkond teenib rehabiliteerivaid eesmärke ning tagab alaealiste füüsilist ja vaimset heaolu.

Ka CPT on mitmeid kordi rõhutanud, et peale piisava suuruse, hea valgustuse ja ventilatsiooni peaksid alaealiste magamis- ja eluruumid olema korralikult sisustatud ja hästi kujundatud ning jätma positiivse visuaalse mulje.⁵² Lisaks toonitab CPT, et alaealiste kinni peetavate isikutega tegelev personal peab olema saanud alaealistega tegelemiseks vastava väljaõppe.⁵³ Alaealistega töötava personali eriväljaõpet nõuab ka ÜRO alaealiste õigusemõistmise haldamiseks standardsed-miinumireeglite⁵⁴ art 22 ja ka EVR p 81.3.

Eeltoodust tulenevalt teeb õiguskantsler Justiitsministeeriumile ettepaneku kaaluda alaealiste kinnipidamiseks eraldiseisva(te) asutus(t)e, mille keskkond teeniks rehabiliteerivaid eesmärke ning tagaks alaealiste füüsilist ja vaimset heaolu, loomist.

4.12 Tervishoiuteenuste osutamine

19.11.2014 osales õiguskantsleri kontrollkäigul ekspert, kes hindas Viru Vanglas tervishoiuteenuste osutamist.

Ekspert hindas muuhulgas meditsiiniteenuse korraldust, ruume ja andmebaase. Eksperti arvamuses esitatu kohaselt sisestatakse kõik meditsiinilised andmed arvutissüsteemi programmi, milleks on programmi PEREARST2 põhjal loodud eraldi programm vangla jaoks. Programm pole integreeritud Terviseinfosüsteemi. Programmil puudub retseptiravimite vajadusel digiresepti liides. Meditsiinidokumendid on digitaalsed ja arvutiprogrammile

⁵¹ Vt viide 34.

⁵² CPT standardite VI osa p 29. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.cpt.coe.int/en/docsstandards.htm>.

⁵³ Vt nt CPT report to the Turkish Government on the 21.06.2012-28.06.2012 visit to Turkey, p 9: “[t]he CPT has emphasized on a number of occasions that all juveniles, whether on remand or sentenced, should be held in detention centers specifically designed for persons of this age, offering regimes tailored to their needs and staffed by persons trained in dealing with young persons.” Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.cpt.coe.int/documents/tur/2013-27-inf-eng.htm>.

⁵⁴ ÜRO alaealiste õigusemõistmise haldamiseks standardsed-miinumireglid. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/beijingrules>.

juurdepääsuks on järgitud kõiki Andmekaitse Inspektsiooni turvanõudeid, s.t isiku tuvastamist programmi sisenemisel ja programmiga töötamisel. Paber kandjal väljastpoolt vanglat lisandunud dokumendid skaneeritakse andmebaasi ja hävitatakse nõuetekohaselt. Tervisekaardid ja andmebaas on korralikult lukustatud ruumides ja andmebaasi pääseb ainult ID kaardi ja paroolidega.

Haiguslugude juhuslikul läbivaatusel tõdes ekspert, et sissekanded on põhjalikud ja detailsed nii õdedel kui arstidel. Tervisekaartide põhjal on isikutele osutatud ravi piisav ja kohane. Ravimite tellimislehtede ja ravimite määramise ja jaotuse süsteem on asjakohane. Varasemad terviseandmed on isiku vanglasse tulekul skaneeritud terviseloo juurde digidokumentidena. Varasemad andmed automaatselt kinnipeetavaga kaasa ei tule, nende saamiseks tehakse päring meditsiiniosakonna poolt.

Eksperti hinnangul on haiguslugudes küllaltki hästi kirjeldatud vigastused ja traumad. Samas kodeeritakse traumade korral diagnoosid ebatäpselt ja nii ei saa kodeeringute põhjal teha statistikat, kui palju ja milliseid vigastusi dokumenteeritud on. **Kodeerimisel kasutatakse formuleeringut: meditsiiniline läbivaatus, kuigi diagnooside rahvusvaheline register (RKH 10) on andmebaasis olemas ja võiks kasutada seda.** Selles mõttes on korduvalt ohjeldusmeetmeid kasutatud kinni peetavate isikute haigusloos raskesti leitavad vigastuste ja traumade loend diagnooside järgi. Samuti leiab hüpertooniatõve haige jälgimisel vererõhu mõõtmisel kodeeringut med.läbivaatus, kuigi seal võiks olla kodeering hüpertooniatõvele. **Ekspert on seisukohal, et töötajate vastava juhendamise ja andmete täpsustamisega on võimalik koguda täpne statistika selles valdkonnas.**

Ekspert peab tõsiseks probleemiks Viru Vanglas viibivate psühhiaatrilise häirega alaealiste ja noorukite olukorda. Eksperti andmetel on praktiliselt kõigil Viru Vanglas viibivatel alaealistel ja noorukitel diagnoositud aktiivsuse ja tähelepanuhäire (F90.0). **Ekspert osutas, et need alaealised ja noored vajaksid täna juba ka Eesti apteegis olemasolevat ravimit Concerta.** Ekspert tõdes, et selle ravimi maksumus oleks igakuiselt küll vanglale kulukas, kuid eksperti hinnangul annaks raviefekt suurema võimaluse nende alaealiste ja noorte paremaks rehabiliteerimiseks tagasi ühiskonda. Peale vanglast vabanemist peaks ravimi kasutamist jälgima kriminaalhooldaja ja psühhiaater. **Ekspert on seisukohal, et kõnealused alaealised ja noorukid vajaksid rehabilitatsiooni eesmärgil ka kliinilist psühholoogi, kelle teenust praegu Viru Vanglas kasutada ei saa.**

Ekspert pidas küsitavaks ka juba selle kirja punktis 4.10 käsitletud alaealiste toitlustamist. **Ekspert teeb Viru Vanglale ettepaneku jälgida regulaarselt iga 3 kuu järel kõikide alaealiste ja noorukite pikkust ja kaalu (KMI) ning vajadusel rakendada lisatoitu, mille koostis ja kaloraaž on põhjendatud.**

Õiguskantsler annab soovitusel arvestada eksperti esitatud tervishoiuteenuste osutamist puudutavate tähelepanekutega ning vastavalt parandada vangla tervishoiuteenuste kvaliteeti.

5. Kokkuvõte

Õiguskantsler teeb Viru Vanglale järgmised soovitusel ja ettepanekud:

1. juhtida vanglaametnike tähelepanu vangistusseaduse § 14 lõikes 2 sätestatud õigusaktide tutvustamise kohustuse olulisusele ja vajadusele kinni peetavatele

isikutele. Õiguskantsler soovib Viru Vanglal järgida edaspidi kõrvalekaldumatult justiitsministri 30.11.2000 määruse nr 72 „Vangla sisekorraeeskiri“ § 28 lõike 2 punktis 8 sätestatud kinni peetavate isikutelt õigusaktide tutvustamise kohta allkirja võtmise ning selle kinni peetava isiku isiklikus toimikus talletamise kohustust;

2. seada töökorda S17 eluosakonnas asuv kinni peetavatele isikutele kohandatud arvuti. Tagamaks kinni peetavatele isikutele neile lubatud ulatuses Interneti kasutamise õiguse võimalikult ladusat ja mugavat kasutamist, teeb õiguskantsler Viru Vanglale soovitusel kontrollida teatud aja järel kinni peetavatele isikutele kohandatud kõigi arvutite töökorda. Õiguskantsler soovib kaaluda kinni peetavatele isikutele võimaluste loomist (miks mitte vastava taotluse alusel ja ka tasu eest) veebist leitud materjalidest väljatrükkide tegemiseks;
3. suurendada alaealiste kinni peetavate isikute, kellel ei ole õigust oma osakonna piires vabalt liikuda, ja pikaaegsete vahistatute telefoni kasutamise võimaluse kordi nädalas ja/või pikendada nende telefoni kasutamise aega. Õiguskantsler soovib Viru Vanglal planeerida kõnealustele kinni peetavate isikute gruppidele kindlad helistamise päevad või võimaldada neile telefoni kasutamisel teatud lisaaega ning sellest kinni peetavaid isikuid ka teavitada;
4. tagada kõigile kinni peetavatele isikutele (sh vajadusel ka vahistatutele) vangla poolt sobiv, küllaldane, aastaajale, isiku liikumisvõimalustele ja tervises seisundile vastav riietus. Õiguskantsler soovib ka analüüsida vangla väljastatava riietuse sobivust kinni peetavatele isikutele ning vajadusel vangla praktikat riietuse väljastamisel muuta (pakkuda kinni peetavatele isikutele sobivaid riietusesemeid);
5. analüüsida P1 ja P2 osakonnas duši kasutamise graafikuid ning vajadusel muuta need selliselt, et oleks tagatud kinni peetavate isikute isikliku hügieeni vajaduste parem rahuldamine;
6. luua kõigile kinni peetavatele isikutele kiiremas korras võimalusi isikliku pesu kuivatamiseks (nt kambri seina külge kinnitatav pesurest, mida saab ruumi kokkuhoidmiseks vajadusel kokku panna vmt);
7. varustada kõik vangla jalutusboksid vahenditega (nt kutsunginupud, videovalve vmt), et kinni peetaval isikul oleks võimalik endal vanglaametnikega ühendust võtta või endast märku anda;
8. juhendada oma töökorralduses põhimõttest, et isik tuleb mõistliku aja jooksul saata vastava soovi avaldamise järel jalutuskäigult tagasi eluosakonda;
9. paigaldada jalutusboksidesse piisava laiusega varikatused, mis võimaldaksid kinni peetavatel isikutel ka halva ilma korral aktiivselt liikuda ja treenida. Samuti tuleb iga jalutusboks varustada puhkamisvõimalusega ning sõltuvalt jalutusboksis viibivate kinni peetavate isikute arvust, paigaldada nt pink või pingid;
10. vaadata üle alaealiste kinni peetavate isikute värskes õhus viibimiseks ette nähtud ajad ning vajadusel muuta need selliselt, et värskes õhus viibimine oleks alaealistel kinni peetavatel isikutel mõistlikult võimalik;

11. vaadata üle süüdimõistetute lühiajalise kokkusaamise laupäevane aeg (arvestades seejuures teistest linnades Jõhvi saabuva ühistranspordi sõidugraafikutega) ja korraldus ning muuta praktikat selliselt, et kokkusaamisõigust saaksid reaalselt kasutada võimalikult paljud süüdimõistetutega lühiajalisele kokkusaamisele tulla soovivad isikud;
12. korraldada võimalikult tihti kinni peetavate isikute lühiajalisi kokkusaamisi oma perekonnaliikmetega ja eelkõige alaealiste lastega ilma kinni peetavaid isikuid külastajatest eraldamiseta. Õiguskantsler soovib seejuures vanglal arvestada kokkusaamisele tulnud laste vajadustega, nt tagada mängu- või ühistegevuseks vajalike vahendite olemasolu;
13. luua vangla raamatukogus kinni peetavatele isikutele laenutamiseks pakutavatest teostest üldine tellimisnimekiri või nimekirjad (nt žanri, teema vmt alusel) ning teha need kinni peetavatele isikutele kättesaadavaks;
14. edaspidi kajastada füüsilise jõu, teenistusrelva, erivahendi või ohjeldusmeetme kasutamise ja õigusrikkuja terviseseisundi kontrollimise protokollis tervishoiutöötaja teostatud kontrolli tulemus võimalikult üksikasjalikult ja märkida protokollis tervishoiutöötaja teostatud kontrolli puudutavad andmed (tervisekontrolli täpne aeg, s.t kuupäev ja kellaaeg; tervishoiutöötaja nimi ja allkiri);
15. korduva soovitusena tagada seda vajavatele kinni peetavatele isikutele sotsiaalministri 31.12.2002 määruse nr 150 „Toidunormid kinnipidamisasutustes“ § 4 lõikes 2 sätestatud lisatoit igapäevase mitmekülgse ja vajalikke toitaineid kehtivas õiguses ette nähtud määral sisaldava toidukogusega, mis vastab vähemalt 1260 kJ toiduenergia määrale. Tagamaks kinni peetavate isikute toitlustamist parimal viisil, teeb õiguskantsler Viru Vanglale soovitusena analüüsida pakutavate söögikordade kaloraazi ning arvestades õhtu- ja hommikusöögi vahele jäävat pikka aega, pakkuda võimalusel õhtusöögiks kaloririkamat toitu või õhtuodet. Õiguskantsler soovib seejuures võtta erilise tähelepanu alla alaealistele kinni peetavatele isikutele pakutava toidu piisavuse, eakohasuse ja mitmekülgse;
16. arvestada eksperdi esitatud tervishoiuteenuste osutamist puudutavate tähelepanekutega ning vastavalt parandada vangla tervishoiuteenuste kvaliteeti.

Samuti teeb õiguskantsler Justiitsministeeriumile ettepaneku kaaluda alaealiste kinnipidamiseks eraldiseisva(te) asutus(te), mille keskkond teeniks rehabiliteerivaid eesmärke ning tagaks alaealiste füüsilist ja vaimset heaolu, loomist.

Soovituste ja ettepanekute täitmise osas teostab õiguskantsler vajadusel järelkontrolli hiljemalt 6 kuu möödudes soovitude tegemisest.